

Koncepcije ljubavi na Zapadu - Denis de Rougemont, Eva Illouz i sv. Bernard iz Clairvauxa

Hardi, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Đakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:776269>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

**KONCEPCIJE LJUBAVI NA ZAPADU – DENIS DE ROUGEMONT,
EVA ILLOUZ I SV. BERNARD IZ CLAIRVAUXA**

Diplomski rad

Mentor:

Prof. dr. sc. Ivica Raguž

Studentica:

Marija Hardi

Đakovo, 2022.

Sadržaj

<i>Sažetak</i>	1
<i>Summary</i>	2
Uvod.....	3
1. Denis de Rougemont: Osnovni pojmovi o strasti i ljubavi	4
1.1. Strast – religiozni ili svjetovni pojam?	6
1.2. Poveznica katara i trubadura.....	9
1.3. Kriza braka kao posljedica strasti-ljubavi.....	12
1.4. Osvrt na razmatranja Denisa de Rougemonta.....	15
2. Eva Illouz: Ljubav kao produkt kapitalizma	16
2.1. Razlika udvaranja nekad i sada.....	16
2.2. Ljubav i kapitalizam	20
2.3. Odnos ljubavi i znanosti	24
2.4. Osvrt na razmatranja Eve Illouz	29
3. Sv. Bernard iz Clairvauxa: Temelj ljudske ljubavi u Božjoj ljubavi	31
3.1. Stupnjevi ljubavi	32
3.2. Osvrt na razmatranja sv. Bernarda.....	34
Zaključak.....	37
BIBLIOGRAFIJA	39

Sažetak

Koncepcije ljubavi na Zapadu – Denis de Rougemont, Eva Illouz i sv. Bernard iz Clairvauxa

Diplomski rad bavi se istraživanjem triju različitih vidova poimanja ljubavi u suvremenom društvu koji su se razvili kao specifičnosti zapadne kulture. Prvi dio rada posvećen je esejistu Denisu de Rougemontu i njegovu djelu „Ljubav i Zapad“ u kojem autor objašnjava koji su uzroci oblikovanja koncepta današnjeg poimanja ljubavi i zašto je ona u tom smislu svoje izvorište i uporište našla baš na Zapadu. Drugi dio rada prikazuje misao suvremene sociologinje Eve Illouz koja promišlja o krizama poimanja ljubavi i bračnog života na Zapadu, s posebnim naglaskom na probleme s kojima se susreće žena zbog posljedica komercijalizacije i kapitalizacije ljubavi. Posljednji dio donijet će analizu teoloških govora sv. Bernarda iz Clairvauxa o ispravnom poimanju ljubavi, s osobitim naglaskom na Božju ljubav kao arhetip i temelj one bračne ljubavi.

Ključne riječi: *Denis de Rougemont, strast-ljubav, Eva Illouz, emocionalni kapitalizam, sv. Bernard iz Clairvauxa*

Summary

Concepts of love in the West - Denis de Rougemont, Eva Illouz and St. Bernard of Clairvaux

The thesis deals with the research of three different types of understanding of love in modern society that have developed as specifics of Western culture. The first part of the study is dedicated to the essayist Denis de Rougemont and his work “Love in the Western World”, in which the author explains the reasons for shaping the concept of today's understanding of love and why it found its source and stronghold in the West. The second part of the study presents the thought of contemporary sociologist Eva Illouz who reflects on the crises of understanding love and married life in the West, with special emphasis on the problems faced by women due to the consequences of commercialization and capitalization of love. The last part will bring an analysis of the theological speeches of St. Bernard of Clairvaux on the correct conception of love, with particular emphasis on God's love as the archetype and foundation of that conjugal love.

Keywords: *Denis de Rougemont, passion-love, Eva Illouz, emotional capitalism, St. Bernard of Clairvaux*

Uvod

Cilj ovoga diplomskog rada jest predstaviti glavne misli Denisa de Rougemonta, Eve Illouz i sv. Bernarda iz Clairvauxa o koncepcijama ljubavi koje su nastale pod specifičnim okolnostima na Zapadu te njezinih ispravnih tumačenja. U prvom dijelu rada prikazani su ponajprije osnovni pojmovi o strasti i ljubavi koje izlaže Denis de Rougemont u svom eseju *Ljubav i Zapad*. Na poseban način istaknuto je njegovo proučavanje povijesti pojma strasti kao religioznog, odnosno svjetovnog pojma te njezina uska povezanost s katarima, a kasnije i trubadurima. Proučavanje Denisa de Rougemonta ukazuje na posljedice koje je strast - ljubav ostavila u suvremenom dobu, a koje se na osobit način očituju u krizi braka. Kraj prvog dijela donosi kratak osvrt na iznesena razmatranja Denisa de Rougemonta. Drugi dio rada posvećen je Evi Illouz i njezinom promatranju ljubavi u današnjici kao produkta kapitalizma. Predstavljajući njezinu misao u temeljnom djelu *Zašto ljubav boli?*, u radu je najprije izneseno koja je razlika udvaranja nekad i sad, a potom se pobliže objašnjava poveznica između ljubavi i kapitalizma koju je Eva Illouz uvidjela te odnos između ljubavi i znanosti koji je danas itekako aktualan. Naposljetku, iznesen je kratak osvrt o ovim razmatranjima Eve Illouz. Rad je zaokružen trećim dijelom koji predstavlja misli sv. Bernarda iz Clairvauxa i njegovu tumačenju Božje ljubavi kao temelju one ljudske kroz četiri stupnja ljubavi. Na koncu je iznesen kratak osvrt na razmatranja sv. Bernarda iz Clairvauxa te ih se povezuje s glavnim pitanjima koja su bila iznesena u čitavom radu.

1. Denis de Rougemont: Osnovni pojmovi o strasti i ljubavi

Esejist Denis de Rougemont rođen je 1906. godine u Neuchâtelu u Švicarskoj, gdje je i završio književnost, povijest, filozofiju i psihologiju 1930. godine. Svoju filozofsku misao oblikovao je pod utjecajem personalizma koji je označavao prije svega određeni duhovni preporod u europskoj kulturi. Krug kojem je Denis de Rougemont pripadao uvelike se oslanjao na vjerske aspekte, točnije kršćanski egzistencijalizam. Surađivao je posebice s dva personalistička pokreta. Jedan je bio pokretač časopisa *Esprit*, a drugi *L'Ordre Nouveau*, kasnije i samostalno osnovao časopis o egzistencijalnoj filozofiji *Hic et Nunc*. Neka od poznatijih djela su mi *Misliti rukama* (1936.), *Njemački dnevnik* (1938.), *Udio đavla* (1942.), *Pisma o atomskoj bombi* (1946.), *Pustolovine čovjeka Zapada* (1956.), *Mitovi o ljubavi* (1961.) te njegovo kapitalno djelo *Ljubav i Zapad* (1939.) na kojem će se u glavnini temeljiti ovaj dio rada.

Već na samom početku djela *Ljubav i Zapad*, Denis de Rougemont ističe kako mu je namjera pisanja samog istraživanja prikazati kako je zapravo „nužan sukob strasti i braka na Zapadu“.¹ Za njega strast znači stradanje.² Naime, na Zapadu se općenito pod pojmom strasti najčešće misli upravo na preljub. Tomu su na određeni način i doprinijeli romani koji se u srednjem vijeku počinju pojavljivati u zapadnjačkoj kulturi, a koji tematiziraju preljub te ga žele učiniti u najmanju ruku ili komičnim ili ciničnim. Kao glavni takav primjer Denis de Rougemont ističe roman o *Tristanu i Izoldi* na primjeru kojega i temelji svoje teze. Dok su neki prigovorili kako je taj roman zapravo mit, stoga se ne bi trebao uzimati kao dovoljan dokaz za njegove tvrdnje, Denis de Rougemont spremno odgovara na te prigovore uočavajući kako je „nama potreban mit kako bismo izrazili i priznali činjenicu da je strast povezana sa smrću i da dozvoli da propusti one koji joj se prepuštaju svim svojim snagama.“³

Smještajući roman o *Tristanu i Izoldi* u vlastiti kontekst, bitno je napomenuti kako se radi o Francuskoj u 12. stoljeću. Religija je već tada stala u obranu braka protivivši se spomenutom romanu, ali istodobno kao da je njezino protivljenje ustvari podjarivalo čitanost romana i prihvaćanje njegovih ideja strasti.⁴ Upravo zbog toga, već u 12. stoljeću govorimo o prvoj velikoj krizi braka koja će se odraziti i na situaciju brakova i obitelji danas, a i u određenoj mjeri nastaviti se podjarmljivati.

¹ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, Zagreb, 1974., 9.

² Usp. isto, 14.

³ Isto, 19.

⁴ Usp. isto, 20.

Važno je napomenuti kako je prema Denisu de Rougemontu strast od samih početaka bila promatrana kao nešto sveto, ili u najmanju ruku nešto neutralno. To znači da bi tek posljedično ljudskom pristupu i ponašanju ona postajala nešto dobro ili loše. Međutim, pojavom tzv. viteške ljubavi, ona dobiva novo pa čak i negativno značenje. Sama se viteška ljubav promatra kao vjernost koja je osnovana, doduše, na ljubavi, ali onaj izvan braka, što znači da su u tom kontekstu ljubav i brak zapravo nespojivi.⁵ Drugim riječima, pojedinac ostaje vjeran osobi jer voli tu strast, ali oboje su svjesni da, ako stupe u brak, s vremenom će si dosaditi, postat će si navika, što znači da će i same strasti između njih nestati.

S druge strane, imamo situaciju gdje se strast promatra kao ona koja vodi u opasnosti i prepreke u ostvarenju ljubavi koje nam se prikazuju kao dragima jer se radi o „slatkoj boli“ s kojom se u potpunosti možemo poistovjetiti, poznajemo ju.⁶ Ovdje bi prigovor mogao nastati kako nijedan čovjek ne uživa u boli, ali to zapravo nije u potpunosti istina. Ako malo bolje promotrimo, možemo uočiti kako nam je i danas sretan brak ustvari dosadan. Uvijek težimo otkriću neke drame koja bi nas zabavila, pa čak i pod cijenu da se ona događa nama samima.

Prema tome, možemo uvidjeti kako je najveći problem viteške ljubavi zapravo to što ona ne vodi do drugoga. Ona je u sebi sebična, uživa u boli i svojoj neispunjenosti, ali je istodobno u tom jadu i ugodi sama.⁷ Naposljetku, „strast hoće da *ja* bude veće od svega“.⁸ Možemo slobodno reći da u takvoj ljubavi ljubavnici ne vole jedno drugo, nego „vole ljubav, činjenicu da ljube“.⁹ Upravo zbog toga takva ljubav zahtjeva od ljubavnika njihovo razdvajanje, zbog traženja samih opasnosti radi opasnosti, a ta želja je ići do krajnosti, pa, ako treba, čak i do smrti.¹⁰ Prema tome, ne treba nas čuditi veliki broj tragedija koje nastaju u to vrijeme jer se u slobodnom romantičarskom duhu upravo smrt iz ljubavi smatrala puninom.

U tom kontekstu možemo spomenuti i tvrdnju Denisa de Rougemonta da „moralna ljubav nastaje kada strast počinje slabiti“.¹¹ U prijevodu, to znači da je onome tko strastveno ljubi, sve dopušteno. On se ne može zaustaviti niti si ičime pomoći, jednostavno mora raditi sukladno onome što mu strast nalaže, jer je to prava, istinska

⁵ Usp. *isto*, 31.

⁶ Usp. *isto*, 34-35.

⁷ Usp. *isto*, 38.

⁸ *Isto*, 257.

⁹ *Isto*, 39.

¹⁰ Usp. *isto*, 39-41.

¹¹ *Isto*, 37.

ljubav koja će mu donijeti konačnu sreću. Međutim, u trenutku kada strast počne blijediti, a spomenuli smo da do toga dolazi kad ljubavnici sve svoje vrijeme počinju provoditi zajedno nalik bračnoj zajednici, rađa se ona moralna ljubav i smisao za pravedno, moralno ispravno. Zbog toga dolazi do ponovnog razdvajanja, kako bi se strast mogla osloboditi, kako bi ponovno došlo do strastvene žudnje ljubavnika.

Dakle, ovakva ljubav po sebi na koncu ne vodi u brak jer bi se time nijekala osoba i njezina strast. Prema tome bi brak zapravo bio opovrgavanje same strasti i sve ono što ona jest.¹² Kad bi se ljubavnici i morali opravdati zbog svojih čina, ukoliko ih drugi osuđuju zbog preljubništva ili brakolomstva, uvijek spremno mogu reći: „Vidite, ja tu nemam nikakve moći, vidite da je to jače od mene“.¹³ Isto tako, kad bi bili upitani zašto bi uopće netko htio patnju, mogli bi objasniti kako se u patnji sam čovjek zapravo spoznaje i iskušava.¹⁴ Ovo će s velikim oduševljenjem biti prihvaćeno u zapadnjačkoj kulturi, jer je činjenica na koncu da „mi volimo bol, a sreća nam je pomalo dosadna“.¹⁵

S obzirom na sve navedeno, Denis de Rougemont je esejski iznio nekoliko teza u kojima razlaže izvor i bit same strast te kako je došlo do razvoja onoga što on naziva strast – ljubav. U konačnici, ne staje samo na okolnostima koje su se događale u povijesti koje su vodile do prve krize braka, nego u tome svemu promatra posljedice koje je ovakvo gledanje na ljubav ostavilo i na današnji pogled braka i ljubavi uopće.

1.1. STRAST – RELIGIOZNI ILI SVJETOVNI POJAM?

Prvu tezu koju Denis de Rougemont želi obrazložiti jest kako je strast ponajprije „povijesni fenomen posve religiozna podrijetla.“¹⁶ Problem vidi u tome što se još od antike ovakva ljubav, zaljubljenost koja izvire iz strasti, smatrala bolešću. Zbog toga sasvim je logično postaviti pitanje odakle se uopće razvila ideja pohvale strasti.¹⁷ Kao primjer možemo prikazati Platonovo viđenje ljubavi. Prema njemu, istinska ljubav značila je biti u sreći i nesreći udvoje, ali sjedinjenje nije podrazumijevalo ono tjelesno. Naime, sama se tjelesnost u ljubavi mora nadići da bi se ona mogla pretvoriti u ne-želju, odnosno nadilaženje tjelesnosti same. Time bi onda čovjek bio slobodan usmjeriti se

¹² Usp. *isto*, 42.

¹³ *Isto*, 45.

¹⁴ Usp. *isto*, 47.

¹⁵ *Isto*, 220.

¹⁶ *Isto*, 6.

¹⁷ Usp. *isto*, 57.

Bogu.¹⁸ Dakle, bit ljubavi kako ju Platon razlaže nije bio ljubiti osobu i sjediniti se s njome u jedno, nego pomoću te ljubavi usmjeriti se prema Bogu. U tom kontekstu Platon razlikuje dvije glavne vrste ljubavi, a to su eros i agape. Tako je eros ona ljubav koja uzvisuje čovjeka, ali ga i suprotstavlja božanstvu u kojem se gubi, nestaje u smrti, dok u agape smrt postaje uvjet, početak novog ovozemaljskog života, a ne krajnji cilj.¹⁹ „Otada ljubav više nije bijeg i stalno uskraćivanje čina“²⁰ nego otvara prostor za drugoga, bližnjega. Eros, naime, uvijek traži ono buduće i to u beskraj, dok agape traži da se ostvari u sadašnjosti.²¹

Općenito govoreći, biblijski mentalitet drži kako sve ono što se tiče života i njegova izvora potječe od Boga, zbog čega se bez zadržke može reći da je zbog toga i sam brak velika i sveta vrijednost.²² U tom kontekstu čitamo i 1 Kor gdje Pavao nalaže kako je bolje ženiti se, negoli izgarati od strasti (usp. 1 Kor 7, 9). Na takav način kršćanstvo promatra ljubav: „Božanska je ljubav ishodište nova života, a ostvaruje se zajednicom. A da bi postajala stvarna zajednica, potrebna su dva subjekta bliska jedno drugom: dakle jedan su drugom bližnji.“²³ U tom smislu na najizravniji način progovara sv. Ivan kada kaže da je Bog ljubav (usp. 1 Iv 4, 8b). Kršćanstvo kao religija ustvari postavlja krepost ljubavi na prvo mjesto (usp. 1 Kor 13, 13). Zbog toga nam s razlogom navire pitanje: ako je kršćanstvo sa sobom donijelo ideju ljubavi kao otvorenost prema drugome, zašto se koncept ljubavi kao strasti koja je usmjerena prema samoj sebi uopće počeo širiti?

Prema svemu navedenom, Denis de Rougemont zaključuje da se „ljubav – strast pojavila na Zapadu kao otpor kršćanstvu (posebno njegovu načelu o braku) u dušama u kojima je još živjelo prirodno ili naslijeđeno mnogoboštvo.“²⁴ Kršćanstvo je donijelo novinu u razumijevanju ljubavi kao agape, nesebičnu ljubav. To proizlazi iz činjenice da je Bog osoban te po utjelovljenju u Isusu Kristu postaje pravi Bog i pravi čovjek i kao takav uzor svim ljudima. To posljedično od svakog čovjeka traži da postane „posebna osoba, ali u isti mah i sjedinjena po onome što je čini posebnom. Jer da bi se ljubilo, potrebno je biti različit od samog predmeta ljubavi s kojim se želi biti sjedinjen.“²⁵

¹⁸ Usp. *isto*

¹⁹ Usp. *isto*, 64.

²⁰ *Isto*, 68.

²¹ Usp. *isto*, 65.

²² Usp. M. VUGDELIJA, Dekalog: putokaz autentičnoga ljudskog življenja i danas?, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 29(1987.)1-2, 2-49., ovdje 2.

²³ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 68.

²⁴ *Isto*, 72.

²⁵ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, Beograd, 1985., 13.

Drugim riječima, kršćanska agape – ljubav označava onu ljubav po kojoj se čovjek sjedinjuje sa ženom upravo po različitosti koju prepoznaje i prihvaća.

S druge strane, uviđamo situaciju gdje nasuprot čitavom kršćanstvu stoji čovjek koji sve više postaje svjestan sebe i počinje se odvajati u individuu kojem je društvo nepotrebno. S obzirom na to, u cilju mu neće biti otvarati se nečemu ili nekome drugome, nego će sve više posezati za erosom koji mu pogoduje, jer on u konačnici uvijek „traži ono što ima vrijednost za mene, što mi je dopadljivo.“²⁶

Ako je takvo kršćanstvo, koje je već naraštajima promicalo agape – ljubav, osobito bilo razvijeno na Zapadu, možemo se zapitati: kako to da je do pojave prve krize braka došlo baš na Zapadu, a ne Istoku? U ovom pristupu nam može pomoći promišljanje Ivana Mužića koji kaže: „Zapad, jedini svijet za koji znam, sazdan je iz bunta. Zapadnjak se ponosi zbiljom, da je svoju istinsku kulturu viteza i sveca stvarao sam protiv mase. On zna da je civilizacija, koju je nametnuo planetu, nastala isključivo iz duha njegovih predaka konkvistadora, iz žara koji je kršćanstvo bez uspjeha pokušalo oplemeniti da se ne bi razulario. Ta strast hoće da bude iznad osjećaja straha, bola i smrti.“²⁷

Malo drugačiji prigovor, a ujedno i odgovor na ovo pitanje donosi Denis de Rougemont. Naime, on uočava jednu bitnu razliku između shvaćanja ljubavi na Istoku i one na Zapadu. Dok Istok pod ljubavlju podrazumijeva stapanje s Jednim do te mjere da se uklone razlike između Boga i čovjeka, Zapad pod pojmom ljubavi podrazumijeva ovu bitnu razliku između Boga i čovjeka do te mjere da između njih ne može doći do stapanja, nego se sama ljubav ostvaruje zajednicom. Jer, „da bi postojala stvarna zajednica, potrebna su dva subjekta bliska jedno drugom: dakle jedan su drugom *bližnji*.“²⁸ Sve to na kraju će rezultirati očitom posljedicom:

„Ako se duša ne može bitno sjediniti s Bogom, kao što drži kršćansko pravovjerje, proizlazi da je ljubav duše prema Bogu, u određenom značenju, *uzajamna nesretna ljubav*. Tada bi se moglo predvidjeti da će se takva ljubav izraziti strastvenim jezikom, što znači jezikom katarskog krivovjerja 'profaniranog' književnošću i usvojenog od ljudskih strasti.“²⁹

Možemo zaključiti kako Denis de Rougemont zapravo nastanak strasti – ljubavi promatra kao otpor koji se pružao kršćanstvu. To ne bi trebalo čuditi, s obzirom da se

²⁶ M. VUGDELIJA, Dekalog: putokaz autentičnoga ljudskog življenja i danas?, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 29(1987.)1-2, 27.

²⁷ I. MUŽIĆ, Strast i ljubav, u: *Crkva u svijetu*, 11(1976.)1, 60-61., ovdje 60.

²⁸ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 68.

²⁹ *Isto*, 154.

svaka „strast napaja negacijom, jer preuzima, i trpi stoga, da bude iznimka“.³⁰ Uslijed svega toga javlja se katarstvo kao jedna od kršćanskih hereza, ali i trubadursko pjesništvo koje zastupa slobodnu ljubav.

1.2. POVEZNICA KATARA I TRUBADURA

Kako bi objasnio daljnji razvitak i utjecaj srednjovjekovnih književnih strujanja na današnjicu, Denis de Rougemont želi razraditi upravo činjenicu da „postoji duboka veza između *cortezie* (viteška ljubav) i katarstva.“³¹ Kršćanska ljubav je ona koja je otvorena prema drugome, ona koja pretpostavlja prije svega dualnost. Ona kao ono autentično ne gleda „na kraju nekog prepuštanja uzbuđenom nagonu i osjećanju tijela [...]. Ono se može samo ponovno stvoriti naporom suprotnim strasti, znači djelom, uspostavljanjem reda, pročišćenjem – povratkom trezvenosti.“³² To znači da se prije svega treba razriješiti napetost između duše i tijela, gdje će tijelo biti oslonac duhu, ali mu se i podrediti da pronade svoj mir, a ne naginjati prema preziru jednoga ili drugoga, kako će to činiti katarstvo. Međutim, došlo je do krivog shvaćanja, uslijed čega se prokletstvo tijela počelo promatrati kao kršćanska karakteristika: „Prokletstvo tijela, u čemu neki danas vide kršćansku osobinu, zapravo je manihejskog i 'heretskog' podrijetla.“³³ Istina je zapravo upravo suprotna, što vidimo i u gnosticizmu koji je nastao kao oporba kršćanstvu. Naime, oni su bili prvi koji su „nastojali napraviti pomak od Erosa k Duhu, dajući prednost krajnjim sredstvima koja su išla od kastracije do posvećena bluda“.³⁴

Međutim, ova zabluda da je prezir tijela jedna od kršćanskih osobina nastavila se širiti u povijesti te je natjerala na otpor svijeta spram kršćanstva i dala prostor rađanju trubadura, viteškog pjesništva koji su prije svega veličali tijelo i strastvenu, nekontroliranu ljubav. Zapravo je upravo ova borba duše i tijela „pravi dokaz o sukobu što ga je kršćanski brak trebao riješiti“,³⁵ a protiv čega je katarstvo bilo izričito usmjereno. Naime, ono što je karakteristično za katarstvo, a za nas veoma bitno naglasiti jest kako oni optužuju brak i bračnu zajednicu. Kako bi to istaknuli, nasuprot Rimskoj Crkvi ironično osnivaju tzv. Crkvu ljubavi.³⁶

³⁰ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 64.

³¹ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 106.

³² *Isto*, 233.

³³ *Isto*, 79.

³⁴ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 11.

³⁵ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 184.

³⁶ Usp. *isto*, 108.

Iako se ne može jasno tvrditi da je trubadursko pjesništvo nastalo iz katarstva, Denisu de Rougemontu je prilično sumnjivo kako su se i viteška ljubav i katarstvo razvili na istom području i u isto vrijeme.³⁷ U svakom slučaju, jezik trubadura pogodio je širenju i razvoju ove hereze. U tom smislu Denis de Rougemont navodi Jeanroyevu misao da se kao jedan od načina da se čitatelj zbuni sastojao „u zaodijevanju religiozne misli u svjetovnu odjeću, izražavanjem božanske ljubavi uobičajenim izrazima za ljudsku ljubav.“³⁸ Tako za primjer možemo navesti iskrivljeno shvaćanja Gospe kod katara koja se sada prikazuje kao žena – ideal. Dakle, prema Denisu de Rougemontu trubaduri kao prikriveni katari posvećuju Gospi svoje pjesme, a sve pod krinkom alegorije Crkve ljubavi.³⁹

Najčišću poveznicu između trubadurskog pjesništva i katarstva možemo vidjeti u jednakom poimanju zakona ljubavi. I jedni i drugi uzvisuju izvanbračnu ljubav jer „brak znači sjedinjenje tijela, dok je 'Ljubav', najviši Eros, stremljenje duše sjajnom sjedinjenju, izvan svake moguće ljubavi u ovom životu.“⁴⁰ Drugim riječima, možemo uočiti kako i trubaduri i katari imaju jednak cilj – oslobođenje od zarobljenosti, kako tijela tako i ljubavi u svojoj biti. Možda bi to bilo najbolje definirati kao slobodnu ljubav, ona koja čovjeka pogađa ne birajući ni trenutka ni mjesta, a on joj se mora podrediti, htio on to ili ne. Ova teza pogotovo nalazi svoju potvrdu u činjenici da njihova traganja nisu smještena u fizičkoj, ali isto tako ni duhovnoj sferi, kako bi se odmaknuli od religioznosti, nego svoje utemeljenje pronalaze u mašti, u konačnici u osjećajnosti:

„Ta žestoka i duboka, tjeskobna ili prijatna uživanja, milosni trenuci čovječje ljubavi i odjeka mistična govora, potječu iz mašte. Bjelodano se vidi da nisu ništa više 'fizička' negoli 'duhovna', mada im je stalo do oba djelokruga, poglavito do drugoga, možda. Nisu od svijeta tijela, koji je supstantivan, niti od svijeta duha, koji je svijet riječi, već od svijeta prodahnuta pridjevom, koji je osjećajno određenje kakvoće supstancije.“⁴¹

Kako bi doprinio ovoj tezi, Denis de Rougemont navodi istraživanje Gottfrieda iz Strasbourga. On je bio svećenik, teolog i pjesnik koji se zanimao za polemike između sv. Bernarda iz Clairvauxa i katara, kao i Petra Abelarda i katarske škole, a početkom trinaestog stoljeća tim proučavanjem otkrio je vjersku važnost mita o Tristanu. On kao

³⁷ Usp. *isto*, 107.

³⁸ *Isto*, 93.

³⁹ Usp. *isto*, 106.

⁴⁰ *Isto*, 73.

⁴¹ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 19.

temeljni element ovog mita vidi tjeskobnost putenosti i ljudski ponos što je nadoknađuje. Pritom se seksualni nagon promatra kao tiranija, ali i obogotvoravajuća snaga koja upućuje čovjeka protiv boga čim on odluči da podlegne putenoj ljubavi.⁴² Također, uočava četiri bitne točke koje se mogu interpretirati u uskoj povezanosti s katarstvom:⁴³

1. „Božji sud“, kojem se Izolda podlegla da bi dokazala svoju nevinost bio je korišten u 12. stoljeću kako bi Crkva nekoga optužila za katarstvo. Naime, optuženi bi morao primiti zažarenu željeznu šipku prilikom čega bi samo lažovi i grešnici zadobili opekline.
2. Minnegrotte je pećina u kojoj su se Tristan i Izolda sklonili nakon progonstva koje je uslijedilo poslije otkrivanja njihove veze. Ta pećina opisana je poput crkve, a u njezinom središtu smještena je postelja, koja je simbol oltara, gdje izvodilo se viteško posvećenje – ljubavnici se sjedinjuju u strasti, umjesto događaja sjedinjenja euharistijskom čudom.
3. Tristan „koristi“ brak s Bjelorukom Izoldom, što je najveći grijeh jer se obavlja ljubavni čin ondje gdje ljubavi nema, čime se sam čin svodi na čistu tjelesnu putenost.

Naposljetku, Denis de Rougemont dovodi katarstvo i njihovo promišljanje o strasti u poveznicu s misticizmom. Naime, u povijesti nije strano da se misticizam „često pokušavalo objasniti 'svodeći' ga na stanovitu devijaciju ljudske ljubavi, što na kraju krajeva znači – na seksualnost.“⁴⁴ Međutim, u *Tristanu i Izoldi* dolazi do obrata situacija gdje „smrtnu strast treba 'svesti' na mistiku, manje ili više određenu i svjesni.“⁴⁵ To se očituje u tome što su oni prije svega umjesto smirivanja u mistici tražili napon strasti.⁴⁶ Upravo je to razlog zašto ljubavnici pritom traže razdvajanje, jer ono potpiruje njihove strasti, umjesto da se u konačnici združe bračnom vezom.

⁴² Usp. D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 130.

⁴³ Usp. *isto*, 131-133.

⁴⁴ *Isto*, 139.

⁴⁵ *Isto*

⁴⁶ Usp. *isto*, 146.

Takva ljubav je, kako smo već spomenuli, upravo zbog ovoga narcisoidna, jer nije usmjerena na drugu osobu, nego se vraća na mene samoga,⁴⁷ za razliku od kršćanske ljubavi koja pretpostavlja dualnost. Ta dualnost prije svega treba ležati u činjenici konkretnog razlikovanja muškarca i žene,⁴⁸ da bi došlo do razlikovanja *ja* naspram *ti*. Štoviše:

„Za Tristana, ako je posljednja prepreka koja napaja njegovu strast u distinktivnom Ja, i ako se to Ja mora survati u sveobuhvatno nesvjesno, nema više predmeta niti bližnjeg. Postoji samo ljubav prema ljubavi u nekom subjektu koji, i on također, mora iščeznuti. Što ostaje? Kao što drugi gube da bi spasili svoj život, razloge za život tako gubi i Tristan zbog ljubavi, ljudske razloge za ljubav.“⁴⁹

Prema svemu navedenom, Denis de Rougemont zaključuje kako je izvor krize braka danas „ništa manje nego sukob religioznih tradicija, to jest odluke koju gotovo uvijek donosimo nesvjesno, nikako ne znajući razloga, ciljeva, opasnosti, u korist nadživljenog morala što ga ne znamo ni opravdati.“⁵⁰

1.3. KRIZA BRAKA KAO POSLJEDICA STRASTI-LJUBAVI

Kroz navedene i razrađene teze koje je Denis de Rougemont pružio, možemo uočiti kako ni danas ova bitka između naglašene strasti, ljubavi i kršćanstva nije gotova. Štoviše, ona se nastavlja zapetljivati noseći sa sobom golemu štetu: „Temeljni stavovi su se polako izopačavali, u mjeri u kojoj je blijedila svijest o duhovnim orijentacijama što su ih spočetka izražavali.“⁵¹

Kao razornu posljedicu koja je uzrokovala krizu braka Denis de Rougemont uočava nastanak različitosti pogleda na preljub. Naime, dok je u kršćanstvu preljub u potpunosti osuđen, u romanima se on, iako se gleda kao greška, „prikriva pustolovinom koja je ljepša od morala“.⁵² On smatra kako je današnjem svijetu velika mana što „krivovjerje, kao takvo, više ne postoji; a ako pravovjerje još postoji, valja priznati da ono više ne igra neposrednu ulogu u životu naših društava, oblikovanju kojeg je toliko pridonijelo.“⁵³ „U

⁴⁷ Usp. *isto*, 149.

⁴⁸ Usp. I. RAGUŽ, *Katolicizam*, Đakovo, 2017., 109.

⁴⁹ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 127.

⁵⁰ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 135.

⁵¹ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 12.

⁵² D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 272.

⁵³ *Isto*, 273.

srednjem vijeku kršćanstvo je prožimalo sve pore srednjovjekovnoga društva“,⁵⁴ dok danas ono ne igra toliko snažnu ulogu u vjernikovom životu. Ako i postoji, ono tek djelomice zaokuplja čovjekovo biće, više ne prožima niti čovjeka u cijelosti, a time još manje društvo kao takvo.

Zbog toga je došlo do prihvaćanja ovog tumačenja ljubavi, kao sili kojoj se ne možemo oduprijeti. Denis de Rougemont će tako reći kako je „ljubav kakvu danas zamišljamo čisto i jednostavno poricanje braka kojeg mislimo da je na njoj utemeljen.“⁵⁵ Ustvari, korijen čitave situacije možemo jednostavnije promatrati i kao krivo tumačenje braka uopće, jer se on danas promatra kao „institucija stvorena da traje – ili nema smisla“.⁵⁶ Čovjek stoga nema druge nego da sreću traži u ljubavi – strasti, ili danas bolje rečeno romance – ljubavi koja se „hrani zaprekama, kratkim uzbuđenjima i odvajanjima“,⁵⁷ jer ono što brak traži od njega je čista definicija dosade – privikavanje i svakodnevna bliskost.⁵⁸ Zbog toga i rastava u svojoj osnovi gubi na jačini, jer ona više ne označava stvaranje društvenog nereda, nego puko sređivanje vlastitog života i otvaranje nove budućnosti⁵⁹ na što svaki pojedinac ima pravo.

Ovime dotičemo i problem suvremenog shvaćanja individualnosti koji je uvelike utjecao na oblikovanje današnjeg shvaćanja ljubavi, čak do te mjere da će neki tvrditi kako je zapravo romantična ljubav ništa drugo nego produkt modernističkog koncepta individualnosti.⁶⁰ Upravo preuzimanje tog koncepta učinilo je bračnu zajednicu nemogućom, jer on općenito u sebi niječe potrebu za zajednicom, a time i sve vrijednosti i zahtjeve koji se traže da bi se u njoj moglo živjeti.⁶¹ Drugim riječima, živimo u vremenu tzv. „razuzdane volje“.⁶² Naime, prirodno je da je čovjekova volja sklona težiti dobru drugoga. To je ono što nazivamo ljubavlju. Nasuprot tome, danas imamo situaciju gdje je čovjekova volja usredotočena samu na sebe, gdje samu sebe svodi na žudnju i strast.

⁵⁴ I. RAGUŽ, Poslanje Crkve u pluralizmu – “preobražavajuće prihvaćanje“, u: *Bogoslovska smotra*, 73(2003.)2-3, 269-292., ovdje 277.

⁵⁵ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 284.

⁵⁶ *Isto*, 285.

⁵⁷ *Isto*, 289.

⁵⁸ Usp. *isto*

⁵⁹ Usp. *isto*, 290.

⁶⁰ Usp. T. ŠKOKIĆ, Romantic Love, u: *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 41(2004.)1, 145-165., ovdje 146.

⁶¹ Usp. A. JANČIĆ, K. JURIŠIĆ, A. LONČARIĆ, Postmoderna i promjene u braku i obitelji, u: *Didaskalos: časopis Udruge studenata pedagogije Filozofskog fakulteta Osijek*, 3(2019.)3, 153-162., ovdje 158.

⁶² I. KOPREK, Razarajući čimbenici braka i obitelji, u: *Bogoslovska smotra*, 85(2015.)3, 759-778., ovdje 760.

Sve je to na koncu prožeto pojavom erotizma u prvoj trećini dvadesetog stoljeća: „Plakati na ulicama, u uredima i metroima, uzduž auto-cesta, ilustrirani časopisi i filmovi, romani strave i albumi golotinje, popularni listovi i stripovi, glazbeni hitovi, plesovi i strip-tease: dostatno je pogledati dnevni i noćni dekor grada pa da se čovjek uvjeri u posvudašnjost zova spolne želje.“⁶³ Sve već nabrojano širilo se putem književnosti, a onda i fotografijom, glazbom, plesom, filozofijom u društvu koje više nije zaštićeno, već se putem svih tih, i nebrojenih drugih medija „tek zamjetljivo pulziranje začas proširi na sve strane. [...] Posljedice pogađaju naša osjetila i prije no što se uzroci pojave u našoj svijesti.“⁶⁴

Kako onda u ovakvim okolnostima danas održati brak? Denis de Rougemot predlaže da se započne traganje za „novom ravnotežom para“.⁶⁵ Treba ponovno otkriti vrijednost same vjernosti kao one koja „hoće dobro voljenom biću, i kada radi za to dobro, ona pred sobom stvara bližnjeg.“⁶⁶ To u sebi naznačuje da je svaka „istinska ljubav uzajamni odnos. Taj se odnos ponajprije takvim uspostavlja unutar svake osobe, između individuuma kao prirodnog objekta, i vokacije koju on prima, a koja je novi subjekt – i takva je ljubav prema samome sebi. On se potom uspostavlja unutar para, između subjekta-objekta koje predstavljaju dvoje supružnika. On se, konačno, uspostavlja između para i ljudske zajednice.“⁶⁷

Ovaj odnos možemo biblijskim terminom nazvati savezom. Naime, tek nam razlikovanje subjekta – objekta pruža temelje za brak. Drugim riječima, da bi muškarac i žena postali jednim tijelom, potrebno je da prije toga budu odvojene, različite individue. Međutim, ulaskom u brak oni postaju jedno, a to znači da njihov odnos ne smije postati ustrajnost u vlastitom *ja* na način da svatko živi za sebe. Navedeno se upravo ostvaruje savezom koji podrazumijeva „zajedništvo dviju strana, gdje se obje strane obvezuju biti vjerne jedna drugoj.“⁶⁸

Naposlijetku, sve upućuje na to da je potrebno ustanoviti brak kao instituciju koja „sadrži strast ne više iz morala, nego iz ljubavi“.⁶⁹ To će se postići shvaćanjem kršćanske

⁶³ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 26.

⁶⁴ *Isto*, 32.

⁶⁵ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 293.

⁶⁶ *Isto*, 309.

⁶⁷ D. DE ROUGEMONT, *Mitovi o ljubavi*, 128.

⁶⁸ I. RAGUŽ, *Katolicizam*, 112.

⁶⁹ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 315.

ljubavi koja traži od čovjeka ne da se izgubi u drugotnosti niti da bježi od nje i vraća se samom sebi, nego „zahtijeva i stvara jednakost onih koji se vole“.⁷⁰

1.4. OSVRT NA RAZMATRANJA DENISA DE ROUGEMONTA

Esejom *Ljubav i Zapad* Denis de Rougemont nastojao je istaknuti na koji način se iz kršćanstva razvila manihensko odnosno katarsko krivovjerje koje je utjecalo na društvenu misao o ljubavi te nastoji dati smjernice današnjim kršćanima kako vratiti pravovjernost i istinski pojam ljubavi i braka, a sve u sklopu kršćanskog personalizma.⁷¹

Pomoću mita o Tristanu i Izoldi, Denis de Rougemont pokušao je analizirati pojam ljubavi na Zapadu i objasniti zašto je došlo do pojave ljubavi promatrane isključivo kao strasti. Ključan trenutak za to bilo je promatranje ljubavi u dva smjera: eros i agape. Eros je poiman kao neostvarena ljubav koji šalje osobu u budućnost, dok je agape ona koja obvezuje osobu na ovdje i sada. Međutim, agape – ljubav, koju je donijelo kršćanstvo, bila je preteška čovjeku za prihvatiti i živjeti, stoga su ljudi počeli od erosa činiti boga. Ovaj koncept su preuzeli katari, koji su ga iskoristili za promicanje vlastitog krivovjerja i time nudili čovjeku ovozemaljsko i trenutno zadovoljenje u obliku potpune slobode gdje je strast jedini aspekt ljubavi. Sve je ovo rezultat odjeljivanja koncepta ljubavi od Boga, što za posljedicu ima okretanje čovjeka prema sebi samome što na kraju vodi do ideje zaljubljenosti u ljubav, jer u takvom poimanju ljubavi nema prostora za drugu osobu koja bi trebala biti objekt te ljubavi.⁷²

Današnji svijet potreban je novog viđenja ljubavi koja će biti okrenuta drugome i spremna na žrtvu kada je to potrebno i upravo je to nova zadaća kršćanstva. Samo kršćanstvo može donijeti ispravne koncepcije ljubavi, utoliko jer se sama ljubav treba temeljiti na Bogu kako bi bila ispravno tumačena, a onda i da bi se ispravno živjela. Međutim, kršćanstvo danas veći naglasak stavlja na ispravno tumačenje braka, dok je sam koncept ljubavi gotovo u potpunosti zaboravljen. S obzirom na to, u sljedećem dijelu prikazat ćemo promišljanja Eve Illouz koja je sa sociološke strane uvidjela posljedice nametanja ideje ljubavi društvenog mnijenja, koja je onda kao takva utjecala na svakog pojedinca.

⁷⁰ *Isto*, 313.

⁷¹ Usp. M. KOPIC, *Rougemont i ljubav*. Dostupno na: <https://pescanik.net/rougemont-i-ljubav/> (28.3.2022.)

⁷² O temi uživanja vidi više u: I. RAGUŽ, *De Tobia*, Đakovo, 2022., 87-102.

2. Eva Illouz: Ljubav kao produkt kapitalizma

Eva Illouz rođena je 30. travnja 1961. godine u Maroku. U Parizu je diplomirala sociologiju, komunikacije i književnost, gdje je završila i magisterij iz književnosti, a iz komunikacije na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu. Kulturološke studije doktorirala je na *Annenberg School for Communication* pri Sveučilištu Pennsylvania. Kao gostujući profesor radi na Sveučilištima Northwestern i Princeton, kao i *École des hautes études en sciences sociales* u Parizu te *Wissenschaftskolleg zu Berlin*. 2006. godine pridružila se Centru za studij racionalnosti pod vodstvom prof. Edne Ullman-Margalit. Proglašena je jednim od deset najznačajnijih mislilaca 21. stoljeća. U svojim istraživanjima najčešće se bavi utjecajem kapitalizma na emocije, komodifikacijom romanse i značenja slobode, izbora i individualizma u današnjem svijetu. Neka njezina najpoznatija djela su *Consuming the Romantic Utopia*, *Oprah Winfrey and the Glamour of Misery*, *Hladna intimnost*, *Hard-core romansa* i *Zašto ljubav boli*, koja će biti temeljna u obradi ovog dijela rada. Riječ je o sociološkoj studiji u kojoj nastoji pokazati da ljubavne boli nisu isključivo posljedica naših ranjenih psiha, nego uzroci postoje u Hollywoodu, kapitalizmu i internetu koji su nas pretvorili u potrošače ljubavi.⁷³ Kako bismo shvatili kako je došlo do toga, potrebno je prije svega usporediti prošlost sa sadašnjom situacijom da bismo uvidjeli u kojim se točno aspektima promijenilo razumijevanje ljubavi i braka danas, odnosno što je to točno dovelo do krize ljubavi i posljedično tome brakova.

2.1. RAZLIKA UDVARANJA NEKAD I SADA

Eva Illouz ističe kako je potrebno naglasiti razlike između udvaranja u prošlosti i današnjeg udvaranja. Pritom treba napomenuti kako ne preuveličava niti tvrdi kako je ljubav, a time i samo udvaranje prije bilo bolje ili lakše, odnosno „bit ovih tvrdnji jest *ne hvaliti* prošlost, a kamoli tek tvrditi da su pojedinci u devetnaestom stoljeću bili bolji ili moralniji.“⁷⁴ Zapravo, njezina je teza da ljubav, a time onda i ljubavna bol nisu novina, nego ih samo izražavamo na nove načine.⁷⁵ Već smo kod Denisa de Rougemonta istaknuli kako je ljubav bila percipirana prije, a u određenom smislu Eva Illouz ga nadopunjava

⁷³ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, Zagreb, 2021., 319.

⁷⁴ *Isto*, 55.

⁷⁵ Usp. *isto*, 18.

kada kaže da je tada ljubav bila ona koja „izrasta iz 'emocionalna vezivanja i navike', daleko od dramatične privlačnosti koja objašnjava ljubav na prvi pogled.“⁷⁶

Problem koji ovdje uočavamo možemo predstaviti pitanjem: kako to da su brakovi koji su često puta bili i dogovoreni bili trajniji od onih danas? Odgovor na ovo pitanje možemo prije svega svesti na kriterije izbora. Naime, brak je nekada predstavljao priliku za napredovanje u društvenom i financijskom položaju, osobito za žene. Brak je u tom smislu bio sredstvo zbog kojeg su žene tražile ne izvanjski privlačnog muškarca, nego financijski stabilnog koji je visoko koketirao na društvenoj ljestvici kako bi i same u budućnosti bile osigurane. Eva Illouz u tom kontekstu ističe da „je brak bio od presudne važnosti za ekonomski opstanak, predstavljao je emocionalnu bazu veze. U pitanju je poredak stvari u kojem strast i interesi, iako ih se teoretski smatra posve zasebnim konceptima, mogu međusobno jačati jedno drugo“.⁷⁷ Prema tome možemo zaključiti da su postojala određena pravila udvaranja i braka, a ona su služila prvenstveno da bi pružila određenu normativnu, egzistencijalnu, ontologijsku, evaluacijsku, proceduralnu i emocionalnu sigurnost „muškarcima i ženama spram budućnosti njihova odnosa, jer je svrha njihova odnosa (ljubav, brak) bila jasno naznačena i zajamčena.“⁷⁸

U tom smislu niti vanjština nije igrala veliku ulogu u odabiru životnog partnera. Ne možemo zaobići istinu da je u svakom dobu postojao određeni ideal kako žene, tako i muškarca, ali on nikada nije bio kriterij izbora budućeg supružnika. Prema tome, „devetanestostoljetni pojam ljepote nije sadržavao eksplicitnu aluziju na seks ili seksualnost. Upravo naprotiv, ljepota je bila relevantna samo ako je bila odraz nečijeg karaktera.“⁷⁹ U tom kontekstu možemo promotriti i niz bajki koje nastaju u tom vremenu,⁸⁰ a progovaraju upravo o važnosti unutarne ljepote kao odraza karaktera, što je zapravo bio povod privlačenja. Nasuprot tome, današnja je kultura putem raznovrsnih oglašivača i medija počela odvajati karakter i ljepotu, što možemo vidjeti i u primjeru gdje je „cijela industrija kozmetike počela promicati tijelo kao estetsku površinu koja nema veze s moralnim definicijama osobnosti.“⁸¹ Sukladno tome, Eva Illouz će također naglasiti kako je tijekom cijelog dvadesetog stoljeća užitak zapravo „uzdizan radi toga da

⁷⁶ Isto, 37.

⁷⁷ Isto, 48.

⁷⁸ I. RAGUŽ, Seksi čovjek i kraj ljubavi u kapitalizmu danas. Eva Illouz o „negativnim odnosima“, u: *Communio*, 44(2018.)133, 137-150., ovdje 138.

⁷⁹ E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 59.

⁸⁰ Najizraženiji prikaz ovoga je bajka H. C. Andersena *Ljepotica i zvijer* gdje se unutarnja ljepota zvijeri na koncu odražava i na promjenu vanjštine samog lika.

⁸¹ E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 59.

postane legitimna i samoprogllašena zamjena za reprodukciju kao cilj seksualnosti i takav je vid seksualnosti sve više prerastao u aspekt rekreativnih užitaka i muškaraca i žena općenito.“⁸²

Jedna od najvećih razornih posljedica koja se dogodila u suvremenom dobu, jest što su se nesebičnost, žrtva i idealizam kao izravne posljedice vezane uz ljubav i brak počele zanemarivati.⁸³ Jedino bitno u ljubavi postalo je zadovoljiti vlastite potrebe, postići osobnu sreću koja se poistovjetila s dobrom vezom i uspješnim brakom. Patnja u ljubavi je izgubila svoj smisao i počela se percipirati kao nepoželjna pojava koja se direktno negativno odražava na samoostvarenje osobe.

Društvo je također imalo veliku ulogu u ostvarivanju i potpori ljubavne veze. Naime, u prošlosti se o izboru partnera najčešće savjetovalo s drugima. Oni su bili jedini izvor informacija kakav tko jeste te su njihova mišljenja imala veliki utjecaj pri izboru. Ukoliko bi došlo do neodobravanja partnera od strane bliske osobe, rezultat bi najčešće bio odbijanje ponude. Danas se, s druge strane, razvio antropocentrizam, ali do te mjere da je čovjek sam sebi središte. Ovaj ekstrem možemo najbolje zamijetiti u uzrečici „voli sebe“ koji se danas promovira najčešće u kontekstu da čovjeku ne treba drugi pojedinac kako bi se ostvario, već da je sam sebi dovoljan. To znači da se čovjek zatvara u vlastitu autonomiju, zadovoljava se vlastitim priznanjem sebe kao osobe, jer ne želi dopustiti da bude ovisan o drugima.⁸⁴ Na isti način funkcionira i donošenje odluka pa tako i onih koji se tiču odabira partnera. Tuđa mišljenja više nisu uvažena i ne znače mnogo, već je taj izbor privlači li nas netko i bismo li toga nekoga trebali voljeti čisti rezultat „individualna donošenja odluka, što se postiže složenim procesom emocionalne i kognitivne evaluacije.“⁸⁵

To također znači da današnja situacija pred čovjeka stavlja preduvjet autonomije sepstva kako bi se ostvario u ljubavnom smislu. Namjesto ideala ljubavi gdje će dvoje postati jedno tijelo (usp. Post 2, 24b), nalazimo se u dobu gdje dvije osobe kao posebne individue žele ostvariti intimu zadržavajući svoju autonomiju i neovisnost: „Tako se u modernom braku spajaju dva izrazito individualizirana i različita sepstva.“⁸⁶ Ekstremni fenimizam je došao do te mjere da je i seksualni užitak počeo promatrati kao „način

⁸² E. ILLOUZ, *Hard-core romansa. Pedeset nijansi sive, bestseleri i društvo*, Zagreb, 2016., 43-44.

⁸³ Usp. E. ILLOUZ, *Consuming the Romantic Utopia. Love and the Cultural Contradictions of Capitalism*, London, 1997., 29.

⁸⁴ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 178.

⁸⁵ *Isto*, 66.

⁸⁶ *Isto*, 54.

ostvarivanja ženske ravnopravnosti s muškarcima i to u obliku slobodna i njima ravnopravna subjekta.“⁸⁷ Međutim, u izboru ravnopravnosti promiče bitna činjenica da je zapravo ta neravnopravnost, odnosno različitost uzrok erotike u smislu lažnog poštovanja moćne strane.⁸⁸ Drugim riječima, upravo zbog podređenosti žene muškarcu u vezi izrazi kavalirstva su istaknuti jer muškarac kao moćnija strana na taj način ima mogućnost podrediti svoje poštovanje ženi. U suprotnom, gdje se žena postavlja u ravnopravni položaj, ovakve radnje ostaju bez značaja. Prema tome, treba razmotriti i činjenicu kako je upravo ravnopravnost spolova donijela smrt seksualne želje osobito s obzirom na tri elementa.⁸⁹

1. Nema više jasno odijeljenih rodni uloga, stoga se uskraćuje određena neizvjesnost i zbunjenost u susretu sa suprotnim spolom.
2. Moć više ne prelazi u zaštićenost koja bi trebala djelovati kao određeno emocionalno ljepilo, nego se konstanto promišlja o vlastitim potrebama, makar one bile suprotstavljene potrebama i interesima partnera.
3. Neprestano pregovaranje uskraćuje mjesto buđenju spontanih i neposrednih emocija.

Prema tome, čitavo stanje ljubavi danas može se opisati jednostavnim pojmom nesigurnosti, isključivo iz razloga što se veza svodi na ravnopravnost i autonomiju koje vezivanje, ljubav i žudnju uopće svode na pravila pregovaranja.⁹⁰ Drugim riječima, za razliku od prijašnjeg udvaranja i braka uopće gdje se tražila sposobnost za razvojem karaktera, danas se očekuje upravo suprotno: najprije u vezi ostvariti sebe kao osobu, nastojati biti autentičan i to kroz emocionalno potvrđivanje obiju strana.

Rezultat ovoga je određena kriza vezivanja. Danas često možemo čuti kako je problem vezivanja kod mladih uzrokovao odgađanje odluke za brak, pa čak i raskid zaruka i bježanje sa ceremonije vjenčanja.⁹¹ Brakovi ne traju dugo i sve češće se pojavljuju tzv. brakovi na probu, ali i veze bez obveze. Eva Illouz smatra kako se ovaj način života na osobit način odražava na žene, jer „dječaci se uče odvajati, a djevojčice vezivati.“⁹² To znači da se dječake odmalena uči kako samostalno živjeti, zarađivati, na određeni način

⁸⁷ *Isto*, 62.

⁸⁸ Usp. *isto*, 216.

⁸⁹ Usp. E. ILLOUZ, *Hard-core romansa. Pedeset nijansi sive, bestseleri i društvo*, 59-60.

⁹⁰ Usp. *isto*, 71.

⁹¹ Postoji primjerice slučaj gdje je mladi par hodao deset godina zajedno i savršeno su funkcionirali. Međutim, po činu sklapanja braka i zajedničkog suživota kojeg brak nosi sa sobom, shvatili su kako ipak nisu jedno za drugo. Brak je trajao dvije godine, nakon čega su se odlučili rastati.

⁹² E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 89.

ih se odvaja od obitelji kako bi mogli ostvariti svoju ulogu u društvu, dok je slučaj kod djevojčica upravo suprotan: njih se uči vezati se za partnera, ali i buduću obitelj, već odmalena ih se odgaja kako da postanu majke.

Eva Illouz ovaj problem vezivanja tumači na sljedeći način: „Postoje dva načina doživljavanja straha od vezivanja: *hedonistički*, kad se veza odgađa prepuštanjem ugodnoj akumulaciji veza, i *abulijski*, kad je ugrožena sposobnost želje za vezivanjem, odnosno sposobnost htijenja veze.“⁹³ Isto tako, dovodi ga u usku vezu s problemom izbora.⁹⁴ Naime, budući da su kriteriji drugačiji, s time se i izbor promijenio te proširio. Veliki izbor i činjenica da će se osoba morati osloniti isključivo na vlastito razmišljanje dovodi do čisto kognitivnog postupka i stalne analize, uslijed čega intervencija emocija i intuicije uopće počinje izostajati.⁹⁵ Zbog toga će se i vezivanje prestati svoditi na emocionalnu razinu, čime će ono postati čisti postupak iznošenja razloga za i protiv. Tome ne doprinosi ni činjenica da „suvremeni tekstovi namijenjeni ženama sada postaju pitanje što možemo otkriti sami o sebi kad se prepustimo aktivnom seksualnom životu lišenom bračnih obveza i ograničenja“,⁹⁶ što posljedično utječe i na samo mnijenje da se vezati za jednu osobu na štetu vlastite autonomije ne isplati. Time vezivanje postaje dio kapitalizma, što zbog ponude i izbora, što zbog načina odabira, dok ljubav postaje tek jedan od sredstava kojima se institucije služe u svrhu promocije proizvoda i upravljanja javnog mnijenja.

2.2. LJUBAV I KAPITALIZAM

Ljubav kao pojam možda u svojoj srži nije u potpunosti institucionalizirana, ali se može osjetiti znatna institucionalizacija prije svega odnosa ljudi i društva spram nje same. Odnosno, kako institucije u generalnom smislu utječu na mnijenje društva, na isti način one djeluju na naše misli, pa i same ideje o ljubavi, a onda i sreći.⁹⁷ U tom smislu Eva Illouz današnju situaciju objašnjava preuzimanjem popularne kulture Marxova pojma otuđenja, ali jednako tako i izokretanjem istoga, povodom čega su modernost i kapitalizam izazvali „otuđenost jer su uzrokovali oblik emocionalne obamrlosti koja je

⁹³ *Isto*, 99.

⁹⁴ Usp. *isto*, 111.

⁹⁵ Usp. *isto*, 119.

⁹⁶ E. ILLOUZ, *Hard-core romansa. Pedeset nijansi sive, bestseleri i društvo*, 37.

⁹⁷ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 25-26.

udaljavala čovjeka od čovjeka, čovjeka od zajednice te čovjeka od njegova dubokog jastva.“⁹⁸

Kako bi konkretno objasnila situaciju ljubavi u današnjem društvu, ona koristi izraz emocionalnog kapitalizma, a tumači ga na sljedeći način:

„Emocionalni kapitalizam je kultura u kojoj se emocionalni i ekonomski diskursi i prakse međusobno oblikuju i na taj način stvaraju nešto što nazivam općim trendom unutar kojega afekt postaje najvažniji aspekt ekonomskog ponašanja i u kojem emocionalni život – posebice onaj srednje klase – slijedi logiku ekonomskih odnosa i razmjene.“⁹⁹

Ljubav kao vrhovna vrijednost u društvu nije novina. Kao takva je bila promicana već od srednjeg vijeka, osobito s pojavom ljubavnih romana i njihovom promidžbom u društvu. Međutim, došlo je do novog vida odnosa prema ljubavi, a do toga je dovelo nekoliko stadija koji su se odvijali kroz povijest, poput:¹⁰⁰

1. Odvajanje ljubavi od religije, odnosno sekularizacija ljubavi i poimanje ljubavi kao nove religije
2. Isticanje teme ljubavi u masovnoj kulturi, posebice u filmskoj industriji i marketingu, odnosno reklamiranju
3. Uzvisivanje teme ljubavi kao najviše vrijednosti i njezino poistovjećivanje sa srećom
4. Svođenje ljubavi na robu, odnosno romantiziranje njezinih pojedinih aspekata u marketinške svrhe
5. Uvođenje pojmova intenziteta i zabave u samu definiciju romanse, ljubavi, a potom i braka.

Ovo ujedno znači i pojavljivanje novih pojmova koji se vežu uz sam pojam ljubavi, kao što je to primjerice ljepota, koja postaje mjerilo zaljubljenosti, ali i mogućnosti ostvarenja ljubavnog života uopće. Uz to se još usko vežu i pojmovi poput mladosti, šarma, glamura i moći zavođenja koji su nužni da bi ljubav postala uzbudljiva, avanturistička, egzotična odnosno hedonistička.¹⁰¹ Drugim riječima, ukoliko jedna ljubavna veza nije sadržavala ove aspekte, ona se nije smatrala uspješnom. Upravo to

⁹⁸ E. ILLOUZ, *Hladna intimnost. Kako smo stvorili emocionalni kapitalizam*, Zagreb, 2016., 11.

⁹⁹ *Isto*, 15.

¹⁰⁰ Usp. E. ILLOUZ, *Consuming the Romantic Utopia. Love and the Cultural Contradictions of Capitalism*, 28.

¹⁰¹ Usp. *isto*, 36.

pokazuje koliki utjecaj kultura i društvo imaju u kolektivnim idejama o, ovdje konkretno, ljubavi, a koje onda prihvaćajući pretačemo u vlastite živote.

Prema tome, Eva Illouz zaključuje da nas je kapitalizam „pretvorio u rusoovske likove, ne samo u smislu da su emocionalna polja djelovanja javno eksponirala identitet te javno ispričala priču, ne samo u smislu da su emocije postale instrumentima društvene klasifikacije nego i u smislu da sada postoje nove hijerarhije emocionalnog blagostanja koje se shvaćaju kao kapacitet postizanja društvenih i povijesno situiranih oblika sreće i blagostanja.“¹⁰² Ivica Raguž će, predstavljajući glavne teze Eve Illouz o sreći, upravo ovo stanje ironično nazvati *happy*-kracijom u kojoj današnje teorije o sreći uz potporu neoliberalnog kapitalizma „sile čovjeka da bude sretan, i to sretan kao potrošač, a time potpuno podređen današnjem konzumerizmu.“¹⁰³ Možemo, dakle, primijetiti da, ukoliko ljubav i nije u središtu određene industrije, bilo koji njezin spomenuti aspekt unutar marketinškog reklamiranja omogućava bolju prodaju proizvoda, isključivo iz razloga što je ljubav postala univerzalna emocija našega društva koja omogućava da se svaki čovjek poistovjeti s pričom koja se krije iza takve reklame.¹⁰⁴ To ujedno znači da seksualnost prestaje biti dijelom privatne sfere i postaje javna stvar koja se tiče sviju. Međutim, poenta nije u tome da čovjek bude lijep, nego da bude seksi, što se na osobit način očituje kod žena koje su targetirane od strane marketinga: „zahvaljujući tomu što se pretvara u konzumeristički proizvod, svaka žena može biti i jest seksi.“¹⁰⁵

Sve ovo vodi do velikog problema današnjice kojeg Eva Illouz uočava, a to su posljedice koje ovakav sustav i prikaz ljubavi ostavlja na samovrjednovanje žena. Prije svega, treba istaknuti problem tzv. „negativnih odnosa“ kojeg Eva Illouz uočava. Radi se o tome da zbog svega navedenog, danas čovjek razdvaja pojmove osobnosti i tijela. Posljedično tome, kada se čovjek zaljubljuje, njegov objekt žudnje više nije osobnost druge osobe, nego isključivo njezino tijelo. Zbog toga ne postoji potreba za upoznavanjem druge osobe, a time još manje za priznavanjem njezine osobnosti, nego se ona isključivo svodi na proizvod kojeg treba potrošiti.¹⁰⁶

Drugi dio problema kojeg Eva Illouz uočava sadržan je u samom koraku priznavanja, odnosno izjavljivanja ljubavi. Radi se o tome da danas kada žena prizna muškarcu da ga

¹⁰² E. ILLOUZ, *Hladna intimnost. Kako smo stvorili emocionalni kapitalizam*, 88.

¹⁰³ I. RAGUŽ, *Epimeteje II.*, Đakovo, 2020., 144.

¹⁰⁴ Usp. A. BANIĆ GRUBIŠIĆ, Ljubav u doba postapokalipse – načini zamišljanja ljubavi nakon kraja sveta, u: *Etnoantropološki problemi*, 10(2015.)1, 55-74., ovdje 73.

¹⁰⁵ I. RAGUŽ, Seksi čovjek i kraj ljubavi u kapitalizmu danas. Eva Illouz o „negativnim odnosima“, u: *Communio*, 44(2018.)133, 139.

¹⁰⁶ Usp. *isto*, 142.

voli, za njega to istog trenutka postaje znak obveze vezivanja, traženja braka i obitelji. U tom slučaju, žena se nalazi u nepovlaštenom položaju, čak i ranjivom. Muškarac je tada u prilici dobiti ono što želi od nje, ali ukoliko ne uzvraća iste osjećaje i ne traži vezu, ništa ga ne prijeći odbiti ponudu. To ne bi bio toliki problem kada se osoba ne bi vrjednovala upravo kroz ostvarenje veze. Kako je već bilo spomenuto, djevojke se odmalena uče vezivati. Za žene u tom smislu odbijanje znači poistovjećivanje s neuspjehom. Tu se onda javlja negativna validacija vlastite osobe, ali i određena nesigurnost u kasnije postupke i odluke. Eva Illouz ističe kako su upravo ova dva pojma, validacija i nesigurnost, nova terminologija, a s time onda i nov doživljaj ljubavi, budući da se oni kao takvi ne pojavljuju u rječniku romantične ljubavi u osamnaestom i devetnaestom stoljeću.¹⁰⁷

Što se tiče nesigurnosti i povezanosti tog pojma s validacijom, naglašava kako on upućuje na dvije stvarnosti. Prije svega, to da se naša vrijednost mora neprestano oblikovati, odnosno ne postoji ni u jednom trenutku *a priori*, što ujedno znači da ne prethodi interakcijama. Posljedično, to znači da se upravo ta vrijednost utvrđuje isključivo osobnim postupanjem u vezi.¹⁰⁸ Prema tome, validacija je jedan oblik „neprestanog potvrđivanja individualnosti i vlastite vrijednosti.“¹⁰⁹ Iako nisu jasno odvojene, također možemo primijetiti kako se razlikuje vrjednovanje osobe u ljubavi od onoga u društvu. Tako netko može smatrati sebe vrijednim u društvenom smislu, osoba koja se ostvarila i valjano obavlja svoju ulogu za doprinos općeg dobra, dok joj je vrijednost u ljubavi niska ili praktički nepostojeća zbog prethodnih loših iskustava ili jednostavno zato jer osoba općenito nije u vezi. Prema tome, Eva Illouz iznosi sljedeći zaključak:

„Ako je samovrijednost žena *još uvijek* povezana s činjenicom je li u vezi ili ne, to nije stoga što se one nisu uspjele riješiti neželjenih repova iz prošlosti, nego stoga što su moderne jer u ovisnosti o ljubavi traže osjećaj osobne vrijednosti. Priručnici o vezama, seksu i ljubavi ostvaruju neviđenu zaradu upravo zato što su se povećali ulozi ljubavi, veze i seksa u smislu njihove sposobnosti da uspostave društvenu i osobnu vrijednost pojedinca.“¹¹⁰

Drugim riječima, to znači da je „predmet ljubavi isprepleten s vrijednošću sepstva i da je patnja danas obilježje manjkava sepstva.“¹¹¹ Ovo je, kako smo već rekli, moderna značajka kod ljubavi koja se u prošlosti nije javljala. S obzirom na ovo, možemo na koncu

¹⁰⁷ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 138.

¹⁰⁸ Usp. *Isto*

¹⁰⁹ *Isto*, 143.

¹¹⁰ *Isto*, 151.

¹¹¹ *Isto*, 155.

zaključiti da postoje sličnosti između ljubavi i kapitalizma promatrajući ih kroz same odrednice kapitalizma, kao što su dvije zainteresirane stranke koje žele profitirati, mogućnost promjene stranke, ovisnost o vezi s obzirom na ekonomsku situaciju te racionalnost, publicitet i naposljetku sama profitabilnost.¹¹² Prenoseći ovu realnost na današnje ljubavne veze, možemo uočiti neke poveznice između ovih karakteristika kapitalizma i odnosa partnera u braku. Tako se u braku danas očekuje ostvarenje vlastitih interesa jednog ili oba partnera, što u tom smislu omogućuje određenu profitabilnost koju oni žele steći u braku, osiguranje da, u slučaju da brak ne funkcionira, oba partnera budu spremna na mogućnost rastave i pronalaska drugog partnera koji će moći zadovoljiti njihove potrebe bolje nego prijašnji, stvaranje određene ovisnosti između partnera u financijskom i ekonomskom smislu, ali jednako tako emocionalnom i seksualnom te naposljetku da se svemu tome pristupa na jedan racionalan način, po potrebi s uplivom znanosti u svrhu poboljšanja kvalitete same veze.

2.3. ODNOS LJUBAVI I ZNANOSTI

Budući da se u moderno doba pojavio novi odnos prema pojmu svetoga, kojeg se htjelo udaljiti od religije i religijske prakse, počela se pojavljivati potreba da se sveto izražava na drugačije načine i na drugim razinama. Tako se ona profana ljubav „pretvorila u sveti osjećaj (koji se poslije slavio kao romantična ljubav) i romantična se ljubav pretvorila u osjećaj suprotstavljan religijskim restrikcijama.“¹¹³ Ljubav se počela mistificirati. S obzirom na to, Eva Illouz donosi nekoliko odrednica takve mistificirane ljubavi koja se temelji na kulturološkom prototipu i fenomenološkom iskustvu, a to su:¹¹⁴

1. Objekt ljubavi je svet – ovu temu smo već razložili i kod Denisa de Rougemonta koji donosi izvrsnu poveznicu katara i trubadura, odnosno pojave ideala gospe koju se slavi poput kakva božanstva kojeg treba obožavati.
2. Ljubav je nemoguće opravdati ili objasniti – ljubav se predstavlja kao neobjašnjiva emocija koja, kada pogodi čovjeka, čini ga nesposobnim ne voljeti.
3. Takvo iskustvo svladava iskustvenu stvarnost ljubavnika – svaki trenutak ljubavnikova života svodi se na ljubav prema drugoj osobi ili kajanje što se tada ne nalazi u njezinoj blizini. Ljubav je ta koja je zahvatila čitavu stvarnost njegova

¹¹² Usp. T. ŠKOKIĆ, Romantic love, u: *Narodna umjetnost. Institut za etnologiju i folkloristiku*, 41(2004.)1, 147.

¹¹³ E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 22.

¹¹⁴ Usp. *isto*, 187-188.

identiteta i ne može proći ni jedna radnja, ni jedno iskustvo, a da nije ispunjeno mislima o ljubljenoj osobi.

4. U mistificiranoj ljubavi ne postoji razlika između subjekta i predmeta ljubavi – dolazi do potpunog stapanja subjekta i predmeta ljubavi, do te mjere da oni postaju jedno.
5. Predmet ljubavi je jedinstven i nemjerljiv – unatoč svim prošlim iskustvima veze, onaj trenutni kojeg osoba voli postaje prvi, posljednji i jedini. Ne samo da osoba koju se voli postaje nezamjenjiva ijednom drugom, nego je u isto vrijeme i nemjerljiva s drugim, bilo da se radi o vrlinama ili o manama.
6. Zaljubljena osoba nije svjesna vlastitih interesa kao kriterija ljubavi prema drugom – osoba je spremna zanemariti vlastite potrebe do te mjere da joj ni bol koju trpi ne predstavlja problem, voli makar i ta ljubav bila bolna.

Ovo su elementi koji su vrijedili donedavno, na koje se ljubav svodila u gotovo svim ljubavnim tragedijama, komedijama i romanima općenito kako bi predstavili ideal romantične ljubavi. Međutim, pojavom i napretkom znanosti, situacija u društvu se znatno promijenila. Počela je težiti demistifikaciji ljubavi te ju svoditi na razinu osjećaja i objašnjavati putem znanosti, posebice kemijskih procesa i psihologije.¹¹⁵ Takve znanosti su težili ljubavni ideal izraziti putem kompatibilnosti psihološkog ustroja i obilježja dvoje ljudi.¹¹⁶ Drugim riječima, ljubav se počinje svoditi na kemijsku reakciju izazvanu u mozgu ljudi, a ljubavna patnja postaje čisti čin nekompatibilnosti karaktera i psiholoških obilježja para, zbog čega patnja postaje nepoželjna i strana.

Zbog toga se naposljetku traži da se putem principa ekvivalentnosti uspoređuje, rangira i prioritizira količinske iznose izjavljivanja ljubavi u bilo kojem obliku, čime će se omogućiti proces evaluacije i rangiranja emocija.¹¹⁷ Tu se javlja onda ozbiljan problem jesmo li uopće u mogućnosti zapravo analizirati svaki radnju u ljubavnom iskazu partnera i je li zapravo ona usporediva s onim načinom na koji mi uzvraćamo tu ljubav. Ustvari, nastaje određeno trgovanje emocijama i radnjama u ljubavnoj vezi kojima se pokušava pripisati cijena kao u razmjeni dobara.

Ovo za sobom povlači i pitanje erotike i strasti koja bi se u zdravom smislu trebala razvijati u vezi. Naime, „erotika podrazumijeva ukupnost iskustva i stoga se ne može

¹¹⁵ Više o odnosu osjećaja i psihologije u današnjem modernom društvu vidi u: I. RAGUŽ, Eva Illouz, Die Errettung der modernen Seele. Therapien, Gefühle und die Kultur der Selbsthilfe, u: *Diacovensia*, 17(2009.)2, 356-358.

¹¹⁶ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 191.

¹¹⁷ Usp. *isto*, 205.

svesti na kategorije znanja, a to također znači da su modusi objašnjenja koji proizlaze iz erotske sfere nužno neracionalni.“¹¹⁸ Ukoliko se sve svodi na kategorije razuma, ne samo da će erotika i strast izgubiti svoje mjesto u vezi, nego će se i sama ljubav očitovati kao puke, hladne i recipročno uzvraćene geste koje će u svojoj biti postati beznačajne. Stoga nije ni čudo što se „seksualnost (posebice muška) sve više udaljava od osjećaja i ljubavi. Nakon što je seks odvojen od bračnog života, nastavio se odvajati i od romantičnih osjećaja.“¹¹⁹ Isto tako, doživotno vezanje za jednu osobu, a posljedicom toga i sam brak postat će tek mit prošlosti, s obzirom da racionalizacija ljubavi nužno vodi do naglašavanja konačnosti ljubavi zbog njezina psihološkog, biološkog, evolucijskog, političkog i ekonomskog ograničenja.¹²⁰

S druge strane, velik udio u tome ima i kolektivna mašta koja je nametnuta od strane društva s obzirom da je ljubav institucionalizirana. Budući da je romantični ideal nametnut ne samo u smislu ostvarenja dobre veze, nego i svake radnje koja bi se unutar te veze trebala i na koji način odvijati, sve to zajedno zatamljuje osobno ljubavno iskustvo.¹²¹ To znači da se veza „ocjenjuje prema tome koliko glatko se razvija, odnosno prema unaprijed smišljenim scenarijima, i ocjenjuje se prema hedonističkim principima, odnosno zadovoljstvu i blagostanju koje pruža.“¹²² Uz to, ovaj problem mašte također utječe i na samu organizaciju želje, a to znači „kako ljudi žele nešto, kako kulturološki istaknute spoznaje oblikuju želju, i kako takve kulturološki potaknute želje zauzvrat stvaraju uobičajene oblike patnje poput kronična nezadovoljstva, razočaranja i vječne čežnje.“¹²³

Valjani prigovor na prethodno bi mogao biti kako danas u društvu mašta ne igra veliku ulogu. Štoviše, Europsko istraživanje vrjednota (EVS) iz 2017. godine ukazuje kako tek 14,7% ispitanika smatra kako maštu trebamo razvijati kod djece samo kod kuće, za razliku od istraživanja 1999. godine kada je taj broj bio znatno veći – čak 71,8%.¹²⁴

¹¹⁸ *Isto*, 219.

¹¹⁹ E. ILLOUZ, *Hard-core romansa. Pedeset nijansi sive, bestseleri i društvo*, 44.

¹²⁰ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 227.

¹²¹ Usp. *isto*, 231.

¹²² *Isto*, 261.

¹²³ *Isto*, 240.

¹²⁴ Usp. J. JEŽOVITA, Komparativni pregled odgovora na pitanja u anketi Europskog istraživanja vrednota (EVS) – 1999., 2008. i 2017., u: *Bogoslovska smotra*, 89(2019.)2, 225-329., ovdje 253.

Imajući takvu situaciju na umu, zajedno s Evom Illouz možemo zaključiti sljedeće:

„Iako smo, zahvaljujući dugoj tradiciji, skloni sumnjati u maštu i implicitno zaključiti da se svakodnevni život prihvaća takav kakav jest, tvrdim da bismo jednaku pozornost trebali posvetiti strukturi svakodnevnog života koja uzrokuje pojavu praznine između spomenutih dvaju oblika svijesti.“¹²⁵

Međutim, čovjek se, unatoč opiranju onog temeljenog u njemu i stalnom bježanju u hladnokrvnu znanost, ne može u potpunosti zaštititi od vlastitih fantazija. Poznato je kako „fantazija istodobno prikazuje i iskrivljuje stvarnost“,¹²⁶ što znači da mu je ona potrebna kako bi se na određeni način suočio s realnošću te ju percipirao na sebi vlastit način. Ponekad će ona biti realni prikaz onoga što se dogodilo ili ima dogoditi, a ponekad u većoj ili manjoj mjeri iskrivljena, ali uvijek svojstvena svakom čovjeku kao individu. Ovo posebice vrijedi za današnje društvo koje se na osobit način temelji na odlici pluralizma.¹²⁷

Potrebno je spomenuti i to kako je u modernom vremenu čovjek pod stalnim utjecajem i pritiskom medija, osobito interneta. Koliko god ova značajka napretka pogodovala društvu danas, ostavlja i neke razorne posljedice za pojedinca. Tako za primjer možemo navesti sljedeće opažanje:

„Zanimljivo je dakako da je slabljenjem cenzure i crkvene moći, pornografska i erotska literatura, iako strogo kontrolirana i regulirana, također izgubila svoju političku moć postavši nešto što se konzumiralo u privatnoj sferi. S nastankom interneta došlo je do daljnje komodifikacije pornografije za privatnu upotrebu.“¹²⁸

Problem internetskog upoznavanja Eva Illouz određuje kroz šest bitnih oznaka, a one su: intelektualizacija, racionalno upravljanje protokom susreta, vizualizacija, sumjerljivost, konkurentnost i maksimizacija koristi.¹²⁹ Ove oznake karakteriziraju internetsko biranje partnera na način da ljubav pretvaraju u tržište. Tako se proces pretrage najprije pretvara u popis osobina koje bi trebale osigurati kompatibilnost dviju osoba, s tim da se koketira istovremeno s nekoliko osoba, odnosno upoznavanje nije

¹²⁵ E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 252.

¹²⁶ E. ILLOUZ, *Hard-core romansa. Pedeset nijansi sive, bestseleri i društvo*, 32.

¹²⁷ Filozofijski rječnik pluralizam definira kao filozofijsko ontološko stajalište prema kome se sveukupnost svijeta sastoji od više relativno samostalnih principa, a oni se mogu zamišljati kao kvalitativno istovrsni ili različiti.

¹²⁸ E. ILLOUZ, *Hard-core romansa. Pedeset nijansi sive, bestseleri i društvo*, 15.

¹²⁹ Usp. E. ILLOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 210-212.

usmjerenom na pristupanje jednoj osobi s interesnom provjere je li ta osoba ono što tražimo u liku željenog partnera. To ujedno znači i da će se velik broj ovih interakcija svesti na odabir s obzirom na vizualiziranje partnera i svega onoga što profilna slika ima za ponuditi. Isto tako, veliku će ulogu imati mjerenje i uspoređivanje vlastitih osobnosti s onima željenog partnera, prilikom čega će sve postati kognitivna analiza i psihološka procjena kao temelj interneta i kapitalističkog tržišta. Sve to tjera svakog pojedinog na uljepšavanje vlastitog profila pri prvotnom upoznavanju zbog svjesnosti o velikoj konkurenciji kojoj se osoba podlaže u trenutku pristupa internetskim portalima za upoznavanje. Naposljetku, rezultat toga je maksimizacija koristi koja se promovira kao pozitivno za čovjeka, jer ukoliko ima više iskustva, bolje će znati što je ono što želi i traži. Međutim, ovo se odnosi samo na pojedinca koji u tomu svemu gleda vlastitu korist, a zanemaruje osjećaje i interese partnera s kojim komunicira.

S obzirom na to, Eva Illouz uočava veliku razliku između vremena prije pojave interneta i nakon, osobito u vidu odabira partnera:

„Dok je romantičnu ljubav karakterizirala ideologija spontanosti, internet zahtijeva nacionalizirani način odabira partnera, što je u suprotnosti s idejom ljubavi kao neočekivane epifanije, kao nešto što erupira u čovjekovu životu prvotno njegovoj volji i razumu. Kao drugo, dok je tradicija romantične ljubavi intimno povezana sa seksualnom privlačnošću – najčešće isprovocirano prisutnošću dvaju stvarnih fizičkih tijela – Internet se temelji na bestjelesnoj tekstualnoj interakciji.“¹³⁰

Budući da se sve temelji na virtualnoj interakciji, ili bolje rečeno komunikaciji, naposljetku se središte i fokus stavlja na individuu. Drugim riječima, s obzirom da nedostaje komponenta ulaska u odnos s partnerom i pregovora s društvom, u konačnici osoba ostaje na sebi te svoje argumente za i protiv ulaska u vezu iznosi sama sebi. Uz to, zatvorena je u vlastiti sklop mašte i fantazije koju je stvorio o određenom partneru jer do interakcije uživo, koja bi mu dala realnost o osobnosti partnera, nije došlo. Zapravo na kraju u najvećem broju slučajeva sve rezultira razočaranjem koji čini osobu nesigurnom za iduće veze pa čak i novog pokušaja upoznavanja putem interneta.

¹³⁰ E. ILLOUZ, *Hladna intimnost. Kako smo stvorili emocionalni kapitalizam*, 106.

2.4. OSVRT NA RAZMATRANJA EVE ILOUZ

Isprva nam se može učiniti da Eva Illouz ima prilično negativan stav prema ljubavi, osobito s obzirom da ju dovodi u relaciju s kapitalizmom i posljedično tome svodi ju na znanost. Međutim, radi se o tome da ona ističe upravo ove trenutke razlika između nekadašnjeg pogleda na ljubav i onog današnjeg kako bi ukazala na realne probleme na koje prvenstveno žene nailaze kada se pokušavaju ostvariti u bračnom i obiteljskom životu. Prema tome, bilo bi bolje kazati kako ona ustvari pruža trijezan pogled na ljubav danas, što možemo uočiti i u izjavi kako „voljeti nekoga *znači* doživljavati ga svjesno, odnosno širom otvorenih očiju.“¹³¹ Ovime najprije misli na sve mane i nedostatke koje možemo uočiti u svome partneru, pa čak i iritacije koje se javljaju tijekom sve duljeg i prisnijeg odnosa. Stoga, prema njoj, „ljubav *znači* izravno i potpuno prihvaćanje drugog. To *znači* da nema društvenog ili kulturnog objekta koji odvaja osobu koja voli od voljenog, odnosno u doživljaju ljubavi nema elementa intelektualnih igara i uloga.“¹³²

Osim toga, suočava nas s velikim problemom kako pronaći utemeljenje ljubavi koje neće biti čista romantična strast, a da se u tom procesu ne izgubi sama ljubav.¹³³ Odgovor možemo pronaći u tome kako u braku ne trebamo tražiti prvenstveno naše interese, nego prije svega prihvatiti kako svaka veza od nas traži požrtvovnost i trud kako bismo upoznali svoga partnera, ali i sebe same. Ako je ta veza nešto u što želimo ulagati svoje biće, onda nam je još preostalo utvrditi samo čvrste i dobre temelje na kojima ćemo ju graditi, a o tome ćemo progovoriti u posljednjem dijelu rada.

Naposljetku, ono što možemo zaključiti iz promišljanja Eve Illouz o današnjem konceptu ljubavi jest da ne trebamo gledati na ljubav u prošlosti kao zastarjeli koncept, nego baš u njemu trebamo pronaći ono čemu nas može poučiti o ljubavi i muško-ženskim odnosima. Drugim riječima, „potrebno je ponovno otkriti danas tako podcijenjeno i ismijavano religijsko, kršćansko poimanje odnosa muškarca i žene te ljubavi kao takve, gotovo svega onoga što nam je Illouz dočarala analizom tradicijskoga društva prijašnjih vremena.“¹³⁴ Dakle kršćanstvo, a posebice teologija imaju zadaću osvijestiti današnjem društvu potrebu, ne vraćanja na staro, nego otkrivanje onoga dobrog i pozitivnoga u prošlosti koja je bila protkana kršćanskim vrijednostima i prema tome imala temelje na

¹³¹ E. ILOUZ, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, 36.

¹³² E. ILOUZ, *Hladna intimnost. Kako smo stvorili emocionalni kapitalizam*, 128.

¹³³ Usp. E. ILOUZ, *Consuming the Romantic Utopia. Love and the Cultural Contradictions of Capitalism*, 52.

¹³⁴ I. RAGUŽ, Eva Illouz. Warum Liebe weh tut. Eine soziologische Erklärung, u: *Diacovensia*, 20(2012.)2, 290-296., ovdje 296.

kojima je mogla izgraditi pozitivan odnos prema ljubavi, a onda i braku. Taj temelj prije svega treba bi biti savez, odnosno vjernost bračnih partnera do smrti.¹³⁵ Pri tome nam mogu na osobit način pomoći razmatranja sv. Bernarda iz Clairvauxa koji upravo nastoji objasniti kako čovjek može ljubiti Boga da bi uzvratio ljubavlju kojom je ljubljen na najčišći i najispravniji mogući način.

¹³⁵ Usp. I. RAGUŽ, *Katolicizam*, 112.

3.Sv. Bernard iz Clairvauxa: Temelj ljudske ljubavi u Božjoj ljubavi

Sveti Bernard rođen je 1090. godine u zamku de Fontaines, mjestu sjeverno od Dijona u Francuskoj. U vrijeme kad je ušao u cistecitski samostan Citeaux, u tijeku je bila reforma benediktinskog reda, odakle su i proizašli cisterciti. U sklopu cistercitske reforme, Bernard s još dvanaestoricom redovnika osniva samostan u Clairvauxu. Cilj im je bio produhoviti i produbiti kršćanski život. Tijekom života osnovao je šezdeset i osam samostana diljem čitave Europe, a po nalogu Pape rješavao je mnogobrojne crkvene sporove, sudjelovao na Saboru u Sensu, suzbijao krivovjerne pokrete te vodio polemike, od kojih je najpoznatija ona protiv Petra Abelarda. Unatoč svemu tome, u povijesti je ostao zapamćen kao redovnik, odnosno monah, veliki reformator, plodan duhovni pisac, teolog i duboki mistik.¹³⁶ Papa Pio VIII. proglasio ga je 1830. godine crkvenim naučiteljem. Najpoznatija su mu djela *Pisma*, *Govori*, aketsko-mistična rasprava *O razmatranju*, *Stupnjevi poniznosti i oholosti*, *O milosti i slobodnoj volji*, djelo *O Kristovoj muc*i, *O biskupskom ponašanju i službi* te rasprava *Božja ljubav* koja će činiti glavninu ovog dijela rada.

Kao što smo mogli vidjeti kod Denisa de Rougemonta, kad je ljubav promatrana u odsutnosti Boga, ona se pretvara u čistu strast kojoj više svrha nije druga osoba, nego ljubav sama ili pojedinac koji se zatvara sam u sebe, jer pod utjecajem današnjeg kapitalizma prihvaća da svoju sreću mora tražiti isključivo u sebi.¹³⁷ To znači da, ukoliko čovjek želi na savršen način ljubiti drugoga, mora pronaći utemeljenje ljubavi u Bogu. Upravo nam takav pogled na ljubav omogućava sv. Bernard iz Clairvauxa.

Denis de Rougemont u svom već navedenom djelu *Ljubav i Zapad* osvrće se na sv. Bernarda, za kojega kaže: „Sveti Bernard iz Clairvauxa započinje borbu protiv katara, osniva red pravovjernih isposnika, nasuprot onom 'dobrih ljudi' ili 'savršenih', zatim corteziji suprotstavlja mistiku Božanske ljubavi.“¹³⁸ Ovaj nam je kontekst bitan kako bismo shvatili daljnji govor sv. Bernarda o ljubavi, osobito ju promatrajući u sklopu dosad iznesenog stajališta Denisa de Rougemonta. Budući da je u vrijeme sv. Bernarda sam pojam ljubavi bio mistificiran, što smo mogli vidjeti i iz tumačenja Eve Illouz, iz govora sv. Bernarda možemo vidjeti kako je preuzeo takav govor o ljubavi, ali mu je dao bitno teološku oznaku. Stoga, možemo reći da je teologija sv. Bernarda bitno mistički

¹³⁶ Usp. S. MARIJA OD PRESV. SRCA, Duh zahvaćen vječnom Ljubavlju [Pogovor], u: SVETI BERNARD, *Božja ljubav*, Split, 2007., 89.

¹³⁷ Usp. I. RAGUŽ, *Epimeteje II.*, 145.

¹³⁸ D. DE ROUGEMONT, *Ljubav i Zapad*, 108-109.

obilježena i kao takvu ju treba i promatrati kada govori o odnosu čovjek i Boga, o njegovoj ljubavi prema Bogu.

Na samom početku rasprave *Božja ljubav*, sv. Bernard upućuje na to da će nastojati odgovoriti na pitanje kardinalu Aimericu zbog kojeg razloga i zašto bismo uopće trebali ljubiti Boga. Kao kratki odgovor na to pitanje odmah obrazlaže: „Razlog koji nas potiče da ljubimo Boga, je Bog sam, a način na koji ga moramo ljubiti je neizmjeran.“¹³⁹ Međutim, svjestan je potrebe daljnjeg razlaganja ove tvrdnje, što je ujedno i razlog nastanka čitave rasprave u kojoj će glavna tema biti na koji način se postiže navedena neizmijerna ljubav. Da bi to objasnio, služi se stupnjevima ljubavi koje ćemo najprije pojasniti, a potom ćemo ih primijeniti osvrćući se na bračnu ljubav i kakva bi ona trebala biti prema uzoru na Božju ljubav.

3.1. STUPNJEVI LJUBAVI

Govoreći o stupnjevima ljubavi, sv. Bernard ih navodi četiri, a to su: čovjek ljubi sebe zbog sebe samoga, čovjek ljubi Boga zbog dobročinstava koja od njega prima, čovjek ljubi Boga zbog Njega samoga i naposljetku čovjek ljubi samoga sebe zbog Boga.

Sv. Bernard započinje prvim stupnjem ljubavi gdje čovjek ljubi sebe zbog sebe samoga. Ovo je polazna točka i temelj ljubavi jer je to obilježje koje je svojstveno čovjeku, odnosno mržnja čovjeka prema sebi samome je gotovo neprirodna.¹⁴⁰ Sv. Bernard ističe kako je ta ljubav bitno tjelesna, jer tada čovjek „još ne uživa u ničem drugom nego u sebi samome.“¹⁴¹ Sv. Bernard ovdje preuzima koncept antičkih filozofa koji su smatrali da u čovjeku postoje četiri glavna osjećaja, odnosno strasti, a to su ljubav, strah, radost i žalost. Prema tome, ljubav u čovjeku je naravna stvarnost, a narav, jer je slaba i krhka, ima potrebu biti najprije upravljena da služi samoj sebi.¹⁴² Međutim, to ne znači da je ta ljubav ujedno i sebična. Štoviše, sv. Bernard drži kako je ona, ako je ujednačena i pravedna, zapravo društvena, osobito ukoliko se sebi uskrati od vlastitih užitaka kako bi se dalo za potrebe drugih.¹⁴³

Međutim, budući da je stvoren od Boga, čovjek je naravno usmjeren prema njemu. Kada čovjek shvati tu činjenicu, da nije mogao postojati sam od sebe, prirodno teži

¹³⁹ SVETI BERNARD, *Božja ljubav*, 8.

¹⁴⁰ Usp. D. MARTIN, *The Spirituality of St. Bernard of Clairvaux*. Dostupno na: <https://christianhistoryinstitute.org/magazine/article/spirituality-of-st-bernard> (31.3.2022.)

¹⁴¹ SVETI BERNARD, *Božja ljubav*, 49.

¹⁴² Usp. *isto*

¹⁴³ Usp. *isto*, 50.

spoznati svoga Stvoritelja i do njega dolazi putem vjere. Ali tada ga još uvijek ljubi iz čiste potrebe. To je najočitiije u primjerima gdje se pojedinac nađe u kakvoj nevolji jer mu je tada gotovo nagon zazivati Boga da ga iz te nevolje izbavi. Ovime čovjek dolazi do drugoga stupanja ljubavi, gdje ljubi Boga zbog dobročinstava koja od njega prima, a kojeg sv. Bernard opisuje na sljedeći način: „Čovjek uvijek ljubi Boga zbog sebe samoga ali još ne i zbog njega samoga. [...] Ako nevolje često pogađaju čovjeka, on će biti prisiljen često se obraćati Bogu i dosljedno tome Bog će ga često oslobađati.“¹⁴⁴

Ukoliko čovjek spozna ova dobročinstva koja Bog čini za njega i prihvati da ih Bog čini iz ljubavi prema čovjeku samome, dolazi do trećeg stupnja ljubavi. Za ovaj stupanj ljubavi u kojem čovjek ljubi Boga zbog Njega samoga, a kojeg sv. Bernard drži najsavršenijim koji se može postići na ovome svijetu, postavlja uvjet: „Da bismo mogli ljubiti Boga čistom ljubavlju, više negoli prisila naših potreba, treba nas privući njegova ljupkost koju smo već iskusili.“¹⁴⁵ Nju opisuje kao čistu, jer se „ne izražava riječima i jezikom nego djelom i istinom. Ona je pravedna, jer kakvom smo je primilo takvom je i uzvraćamo.“¹⁴⁶ Ako čovjek na ovome svijetu dosegne treći stupanj ljubavi, sposoban je ljubiti Boga na isti način na koji je i on sam kao čovjek od Boga ljubljen. To znači da više ne ljubi jer očekuje nekakvu nagradu ili isplatu, nego ljubi Boga zbog Boga. To je, dakle, ideal ljubavi kojem trebamo težiti dok smo živi.

Posljednji, četvrti stupanj ljubavi gdje čovjek ljubi samoga sebe zbog Boga, prema sv. Bernardu moguće je postići tek kad čovjek umre, jer se onda više neće morati brinuti o vlastitom tijelu i duši,¹⁴⁷ što znači da će napokon moći zaboraviti sebe i u potpunosti se usmjeriti prema Bogu, prionuti uz njega i postati s njim jedan duh (usp. 1 Kor 6, 17). Ovaj stupanj ljubavi sv. Bernard opisuje sljedećim riječima: „Na neki način izgubiti samoga sebe kao da više ne postojiš, ne imati nikakve svijesti o sebi, isprazniti se od sebe samoga i gotovo sve uništiti, to je djelo božanskog sjedinjenja a ne nekog ljudskog osjećaja.“¹⁴⁸ To je ljubav kojoj trebamo težiti, iako znamo da ju ne možemo ostvariti na ovome svijetu. Unatoč tome, već se sada trebamo početi učiti ljubiti na takav način, kako bismo kada dobijemo besmrtno tijelo, s lakoćom mogli ljubiti Boga u cijelosti, na ispravan i potpun način.

¹⁴⁴ *Isto*, 55.

¹⁴⁵ *Isto*, 59.

¹⁴⁶ *Isto*, 59-60.

¹⁴⁷ Usp. *isto*, 65.

¹⁴⁸ *Isto*, 64.

3.2. OSVRT NA RAZMATRANJA SV. BERNARDA

Sv. Bernard teži tome da, kao teolog i prije svega mistik, spozna Boga. Iz navedenog, možemo uočiti kako se zapravo za njega prava spoznaja Boga sastoji u „osobnom, dubokom iskustvu Isusa Krista i njegove ljubavi.“¹⁴⁹ Zbog toga mu je bitno razumijevanje ljubavi, kako ljudske, tako i one Božje. Ovo nam pruža uvid onda i na bračnu ljubav, odnosno kakva bi ona trebala biti, ukoliko joj je temelj Božja ljubav. Stoga već na početku možemo uočiti kako je prije svega, da bismo upoznali voljenu osobu, potrebno upravo ljubiti je na ispravan način. Međutim, i sv. Bernard na određeni način uočava problem saveza s jednom osobom te ga promatra na sličan način kao i Eva Illouz, a to je u povezanosti s problemom izbora:

„Prirođeno je svakome biću da upotrebljava razum, da po svojoj naravi želi one stvari, koje su po svojoj težnji i svome vrjednovanju bolje i da se ne zadovoljava s niti jednom stvari za koju smatra da postoji druga koja je vrjednija a njemu nedostaje. Na primjer, netko tko ima ljupku ženu, ali on bezobrazno gleda neku drugu koja je ljepša“.¹⁵⁰

Najsavršenija ljubav koju možemo postići na ovom svijetu prema Bogu još uvijek nije ona ista kojom nas Bogu ljubi, što znači da je manjkava. S obzirom na to, niti naša ljubav prema drugoj osobi ne može biti savršena. To znači da će se uvijek postavljati pitanja jesmo li odlučili najbolje što smo mogli kad smo odabrali određenu osobu kao predmet svoje ljubavi. U tom procesu, jedna od opasnosti jest da se osoba izgubi u izboru i uvijek iznova traži nešto što ne može zadovoljiti. Tada osoba „postaje svjesna da je sve ono što je progutala zbog svoje gladi, mala stvar u usporedbi s onim što joj preostaje da proždre, te nastavlja nemirno žuditi za onim što joj nedostaje, više nego da uživa u onome što stvarno posjeduje.“¹⁵¹

Eva Illouz nam je pružila neke od uvida na današnje značenje ljubavi s obzirom na samovrjednovanje osobe. Prema njoj, kao što smo mogli vidjeti, čovjek svoje dostojanstvo pronalazi tek u odnosu na voljenu osobu, od koje traži potvrđivanje vlastite osobnosti i vrijednosti, a time i dostojanstva. Međutim, sv. Bernard upozorava na to da čovjek svoje dostojanstvo ne treba tražiti u drugome, nego u sebi samome, točnije „u

¹⁴⁹ BENEDIKT XVI., *Sveti Bernard iz Clairvauxa*. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20091021.html (24.3.2022.)

¹⁵⁰ SVETI BERNARD, *Božja ljubav*, 40.

¹⁵¹ *Isto*, 41.

onom dijelu samoga sebe s kojima se izdiže iznad samoga sebe a to je duša.“¹⁵² Čovjek je stvoren kao biće kojemu je dostojanstvo dano od Boga, stoga ukoliko traži to dostojanstvo od druge osobe, neće ga nikada u potpunosti moći zadobiti. Upravo je ovo karakteristika duhovnosti sv. Bernarda, pomak od straha ka samopouzdanju i iz lažnog samovrjednovanja ka zdravom, a ono se ostvaruje upravo u pouzdanju zbog onoga što je Bog učinio za nas, prvotno što nas je stvorio na svoju sliku, a potom jer nas je otkupio.¹⁵³ Naposljetku, kao što Bog ne želi da ga se ljudi boje i poštuju iz straha, nego da ljubi i bude ljubljen,¹⁵⁴ jednako tako i ljudi ne žele biti vezani za druge, posebice u ljubavnom smislu, iz straha, nego žele ljubiti i biti ljubljeni upravo zbog onoga što jesu.

Nadalje, ako se osvrnemo na pitanje patnje, koju Eva Illouz u današnjem mentalitetu društva opisuje kao onu koja nema mjesto u ljubavi, odnosno ukoliko dođe do patnje tada govorimo o prestanku ljubavi, sv. Bernard upućuje nas na biblijski tekst iz Pjesme nad pjesmama, koji kaže: „Jer sam bolna od ljubavi“ (Pj 2, 5). Žrtva je pojam koji je nužno vezan uz ljubav, a s njime dolazi i pojam patnje. Biti vezan za jednu osobu i htjeti ljubiti ju znači da smo spremni odricati se vlastitih prohtjeva i uključiti trud i napor da bismo usrećili drugoga. Sv. Bernard ističe da je upravo ljubav ona koja je ključna u međuljudskim odnosima, upravo jer jedino ona može održati mir i jedinstvo.¹⁵⁵ Iako, i ovdje trebamo biti oprezni, jer se ljubav ne smije promatrati isključivo iz tog aspekta. Ako je sve što u odnosu određena osoba dobiva tek žrtva, odricanje i patnja, sasvim sigurno se ne radi o ljubavi, jer bi svi ti aspekti trebali biti obostrani. U tome se nazire kenotički odnos muškarca i žene u ljubavi, gdje se drugome uvijek daje prednost. Svrha ljubavi kao kenoze je u poništenju samoga sebe do te mjere „da se događa razmjena samoga sebe s drugim: drugi prima ono što ima onaj koji ljubi, a onaj koji ljubi prima sve ono od drugoga kojega ljubi.“¹⁵⁶ Dakle, smatrati da su svaka patnja i svaka podnesena žrtva znak prestanka ljubavi može biti samo pokazatelj da je osoba nespremna za odluku odabrati jednu osobu koju želi ljubiti i vezati se za nju bračnom vezom. U konačnici, kršćanska sreća koja je odraz ljubavi crpi se ponajprije iz križa. To znači da se ona „događa u negativnostima, u patnjama, žrtvama. Istinska je sreća umiranje sebi,

¹⁵² *Isto*, 12.

¹⁵³ Usp. D. MARTIN, *The Spirituality of St. Bernard of Clairvaux*. Dostupno na: <https://christianhistoryinstitute.org/magazine/article/spirituality-of-st-bernard> (31.3.2022.)

¹⁵⁴ Usp. PIO XII., *Doctor Mellifluus*, Rim, 1953., br. 10. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_24051953_doctor-mellifluus.html (31.3.2022.)

¹⁵⁵ Usp. M. JERKOVIĆ, (Dis)obedience in the Cistercian Order. Some reflections on Bernard of Clairvaux's Letter to Brother Adam, u: *Nova prisutnost*, 17(2019.)3, 503-528., ovdje 526.

¹⁵⁶ I. RAGUŽ, *Katolicizam*, 116.

suočavanje i priznanje vlastitih negativnosti (grijeha), mrtvljenje vlastitog tijela, ona je život za istinu i pravdu (spremnost na mučeništvo), ona je supatnja, suosjećanje s patnjom drugoga.¹⁵⁷

Naposljetku, sve ovo možemo sažeti riječima sv. Bernarda koji kaže: „Istinska ljubav ne traži nagradu, nego je zaslužuje.“¹⁵⁸ Tek kada prestanemo očekivati da se na našu ljubav odgovori unaprijed naučenim ponašanjima i riječima i počnemo tražiti način kako zaslužiti ljubav drugoga, možemo početi graditi ozbiljan odnos koji neće posustati na prvoj prepreci na koju naiđe.

¹⁵⁷ I. RAGUŽ, *Epitemeje II.*, 147.

¹⁵⁸ SVETI BERNARD, *Božja ljubav*, 39.

Zaključak

Čovječanstvo i društvo danas, a time i sam koncept ljubavi, kao što je u ovom radu bilo prikazano, nisu nastali odjednom, nego se takav mentalitet i pristup gradio kroz nekoliko stoljeća, a svoje početke nalazi već u srednjem vijeku. Problemi današnjice lako su uočljivi, osobito na području braka, ali da bi se pronašlo pravo rješenje za njih, nije dovoljno samo analizirati ih iz sadašnje perspektive, nego im je potrebno pronaći izvor i uzrok da bismo razumjeli samu srž, a onda i razmjere tih problema. U tome nam glavne smjernice daje Denis de Rougemont koji uočava posljedice koje su nastale kad su se vizije braka i ljubavi uopće počele odvajati od koncepcija i vrijednosti koje je naučavalo kršćanstvo. Čovjek se počeo okretati sam sebi, stavljati sebe u središte, sam sebi je postao konačni cilj. U ljubavi više nije bilo mjesta za drugoga, zbog čega je ljubav počela gubiti požrtvovni karakter. Potonje je zamijetila Eva Illouz, koja je na osobit način promatrala poteškoće koje su ovakvi pogledi na ljubav uzrokovali, a što se odrazilo na vrjednovanje žena u današnjem društvu. Zbog desakralizacije, ljubav je postala manipulirana u marketinške svrhe. Eva Illouz rješenje vidi u ponovnom zadiranju u prošlost i otkrivanju vrijednosti i onoga dobrog u tradiciji, a to nas usmjerava, kako smo već istaknuli, na kršćanske vrjednute. Potrebno je iznova shvatiti što znači ljubav, da bismo onda mogli znati na koji ju način u današnjem društvu možemo živjeti. Zbog toga smo iznijeli pet stupnjeva ljubavi koje je protumačio sv. Bernard iz Clairvauxa. Iako ih on poima gotovo isključivo u odnosu čovjeka prema Bogu, ne znači da nam njegove smjernice ne mogu pomoći pri otkrivanju prave vrijednosti ljubavi. Tim više što je jedino Božja ljubav ona koja je ispravna u svojoj cjelini i punini. Naposljetku, pet stupnjeva ljubavi itekako je primjenjivo i na partnerske odnose: s početka dok čovjek nije u vezi, on živi u vlastitom svijetu i brine isključivo za sebe; međutim, kad dublje zaviri u sebe samoga, shvaća da nije stvoren da bude sam te počinje tražiti životnog suputnika; sljedeći stupanj ljubavi postiže kad se odluči ljubiti samo jednu osobu do konca života, dok je onaj posljednji stupanj ljubavi gdje će se predati u potpunosti toj osobi i misliti isključivo na njeno dobro i zadovoljstvo ideal kojem treba težiti sve dok je živ, iako je svjestan da ga nikad u potpunosti neće moći ostvariti. To bi bio određeni model ljudske ljubavi temeljene na onoj božanskoj. Zbog toga se na kraju možemo složiti s papom Pijom XII. koji u svojoj

enciklici o sv. Bernardu iz Clairvauxa pod nazivom *Doctor Mellifluus* kaže da su u naše vrijeme, više nego u bilo koje drugo vrijeme ljudi potrebni ove božanske ljubavi.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Usp. PIO XII., *Doctor Mellifluus*, br. 16. Dostupno na: https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_24051953_doctor-mellifluus.html (31.3.2022.)

BIBLIOGRAFIJA

Djela

ILLOUZ, Eva, *Consuming the Romantic Utopia. Love and the Cultural Contradictions of Capitalism*, London, 1997.

ILLOUZ, Eva, *Hard-core romansa. Pedeset nijansi sive, bestseleri i društvo*, Zagreb, 2016.

ILLOUZ, Eva, *Hladna intimnost. Kako smo stvorili emocionalni kapitalizam*, Zagreb, 2016.

ILLOUZ, Eva, *Zašto ljubav boli. Emocionalni atlas 21. stoljeća*, Zagreb, 2012.

RAGUŽ, Ivica, *De Tobia*, Đakovo, 2022.

RAGUŽ, Ivica, *Epimeteje II.*, Đakovo, 2020.

RAGUŽ, Ivica, *Katolicizam*, Đakovo, 2017.

ROUGEMONT, Denis de, *Ljubav i Zapad*, Zagreb, 1974.

ROUGEMONT, Denis de, *Mitovi o ljubavi*, Beograd, 1985.

SVETI BERNARD, *Božja ljubav*, Split, 2007.

Članci

BANIĆ GRUBIŠIĆ, Ana, Ljubav u doba postapokalipse – načini zamišljanja ljubavi nakon kraja sveta, u: *Etnoantropološki problemi*, 10(2015.)1, 55-74.

JANČIĆ, Antonela, JURIŠIĆ, Klara, LONČARIĆ, Anja, Postmoderna i promjene u braku i obitelji, u: *Didaskalos: časopis Udruge studenata pedagogije Filozofskog fakulteta Osijek*, 3(2019.)3, 153-162.

JERKOVIĆ, Marko, (Dis)obedience in the Cistercian Order. Some reflections on Bernard of Clairvaux's Letter to Brother Adam, u: *Nova prisutnost*, 17(2019.)3, 503-528.

JEŽOVITA, Josip, Komparativni pregled odgovora na pitanja u anketi Europskog istraživanja vrednota (EVS) – 1999., 2008. i 2017., u: *Bogoslovska smotra*, 89(2019.)2, 225-329.

KOPREK, Ivan, Razarajući čimbenici braka i obitelji, u: *Bogoslovska smotra*, 85(2015.)3, 759-778.

MUŽIĆ, Ivan, Strast i ljubav, u: *Crkva u svijetu*, 11(1976.)1, 60-61.

RAGUŽ, Ivica, Eva Illouz, Die Errettung der modernen Seele. Therapien, Gefühle und die Kultur der Selbsthilfe, u: *Diacovensia*, 17(2009.)2, 356-358.

RAGUŽ, Ivica, Eva Illouz. Warum Liebe weh tut. Eine soziologische Erklärung, u: *Diacovensia*, 20(2012.)2, 290-296.

RAGUŽ, Ivica, Poslanje Crkve u pluralizmu – „preobražavajuće prihvaćanje“, u: *Bogoslovska smotra*, 73(2003.)2-3, 269-292.

RAGUŽ, Ivica, Seksi čovjek i kraj ljubavi u kapitalizmu danas. Eva Illouz o „negativnim odnosima“, u: *Communio*, 44(2018.)133, 137-150.

ŠKOKIĆ, Tea, Romantic Love, u: *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 41(2004.)1, 145-165.

VUGDELIJA, Marijan, Dekalog: putokaz autentičnoga ljudskog življenja i danas?, u: *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 29(1987.)1-2, 2-49.

Internetski izvori

BENEDIKT XVI., *Sveti Bernard iz Clairvauxa*. Dostupno na:

https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/hr/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20091021.html (24.3.2022.)

KOPIĆ, Mario, *Rougemont i ljubav*. Dostupno na: <https://pescanik.net/rougemont-i-ljubav/> (28.3.2022.)

MARTIN, Dennis, *The Spirituality of St. Bernard of Clairvaux*. Dostupno na:

<https://christianhistoryinstitute.org/magazine/article/spirituality-of-st-bernard> (31.3.2022.)

PIO XII., *Doctor Mellifluus*, Rim, 1953., br. 10. Dostupno na:

https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_24051953_doctor-mellifluus.html (31.3.2022.)